

METATHESIS AND OTHER SOUND EVENTS IN DIVANU LÛGATI'T-TURK

DIVANÜ LÛGATI'T-TÛRK'TE METATEZ ve DİĞER SES OLAYLARI

Adem AYDEMİR¹

Abstract

Divanü Lûgati't-Türk is one of the basic sources of Turcology and this book has significant information on any issues related to the culture of Turks. In studies which are about vocabulary in Turkish, the first encyclopedic dictionary and the most valuable piece of work, Divanü Lûgati't-Türk is one of the basic source for researchers. Every language in the world has own phones, phonetic characteristics. Metathesis, is the phoneme alteration that occurs when one word is tried to be said in easier way. The alteration of near or far phonemes whiten one word or what we cold metathesis is concurred to be very useful for etymological work. Consonantal reproduction is defined as a sound, which originally does not belong to a word, but occurs by a derivation in any part of a word. There are three types of consonantal reproduction prothesis, epenthesis and epithesis. The reasons for consonantal reproduction are devours, but mostly they occurred by interaction of sounds and effortlessness of pronunciation. Consonant drop is the loss of a sound in structure of the word with some reasons. There are three types of disappearance: apheresis, syncope and apocope. The apocope is disappearance of a vowel or consonant at the end of a word. As a result, in this article, the words of sound events, metathesis, consonant drop, consonantal reproduction, etc those can be observed in vocabulary of Divanü Lûgati't-Türk will be determined and classified. Our study a screening model been based on document review.

Keywords: Divanü Lûgati't-Türk, sound events, metathesis, consonant drop, consonantal reproduction, etc.

Özet

Divanü Lûgati't-Türk, Türklük biliminin en temel kaynaklarından biridir ve Türk kültürüyle ilgili birçok konuda önemli bilgiler içermektedir. Türk dilinin söz varlığı ile ilgili çalışmalarda da Türkçenin ilk ansiklopedik sözlüğü olma niteliğini taşıyan ve Türk dili için paha biçilemez bir eser değerinde olan Divanü Lûgati't-Türk, araştırmacılar için temel başvuru kaynaklarından birini oluşturur. Dünyadaki her dilin kendine mahsus sesleri, ses yapısı, ses özellikleri vardır. Metatez, söyleyişi kolaylaştırma yönünde meydana gelen bir ses değişikliğidir. Sözcük içindeki komşu veya uzak seslerin yer değiştirmesi olarak tanımlanan metatez, etimoloji çalışmalarında bize yarar sağlar. Bir ses hadisesi olarak türeme, asıl sözcükte olmadığı halde, sözcükte başında veya içinde türeyen ses olarak tanımlanır. Ses türemesi ön ses türemesi, iç ses türemesi ve son ses türemesi olmak üzere üç çeşittir. Ses türemelerinin çeşitli sebepleri vardır. Ancak genel olarak seslerin birbirleriyle etkileşimi ve söyleyiş kolaylığı ile meydana gelir. Bir sözcüklerdeki seslerden birinin, çeşitli nedenlerle düşmesine ses düşmesi denir. Ses düşmesi üç çeşittir: ön ses düşmesi, iç ses düşmesi ve son ses düşmesi. Son ses düşmesi, sözcükte son ses durumunda olan ünlü veya ünsüzün düşmesidir. Sonuç olarak bu makalede, Divanü Lûgati't-Türk'ün söz varlığında yer alan ses olayları, metatez, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, vb. sözcükler tespit edilecek ve sınıflandırılacaktır. Çalışmamız tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divanü Lûgati't-Türk, ses olayları, metatez, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, vb.

¹ Öğretmen, MEB, Balıkesir Merkez Ticaret Meslek Lisesi, E-mail: adem.aydemir@hotmail.com

Giriş

Karahanlı Türkçesi eserlerinden olan Divanü Lügati't-Türk'ün tercüme yayını 1939 yılında Besim Atalay tarafından yapılmıştır. Besim Atalay'ın Divanü Lügati't-Türk'ü tercüme ederek Türklük biliminin hizmetine sunması büyük bir hizmettir. Divanü Lügati't-Türk, Türk kültür ve medeniyetini araştırma bakımından bir hazine durumundadır. Türklük biliminin temel kaynaklarından olan bu eserle ilgili olarak bu zamana kadar gerek ülkemizde ve gerekse dünyada çeşitli alanlarda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmını eserdeki söz varlığından hareketle Orta Türkçe dönemi dil çalışmaları oluşturmaktadır.

Divânü Lügati't-Türk'te Argu, Bulgar, Çiğil, Hakaniye, Hotan, Karluk, Kençek, Kıpçak, Oğuz, Sogd, Suvar, Toxsı, Tübüt, Türk, Türkmen, Uğrak, Uygur, Yabaku, Yağma ve Yemek etnik gruplarının adları geçmektedir. Balasagun, Barsgan, Utluk, Kâşgar, Kuça, Sayram, Taraz ve Uç şehirlerinin de ağız özelliklerinden bahsedilmektedir (Sertkaya 2009: 13). Eserde geçen boylar ve bu boylara ait dil özellikleri müstakil çalışma konusu yapılmıştır (Aydoğdu 2006: 55-81).

Sertkaya, "Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmut'un Divânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler" adlı çalışmasında eserdeki alıntı sözcükleri tespit ve tasnif etmiştir. Buna göre eserde, Çince kökenli kelimeler 71, Moğolca kökenli kelimeler 57, Hintçe kökenli kelimeler 9, Hotence ve Hoten Sakacası kökenli kelimeler 26, Kençekçe ve Kâşgarca kökenli kelimeler 22+6, Toharca kökenli kelimeler 6, Sogdça kökenli kelimeler 21, Grekçe kökenli kelimeler 5, Farsça kökenli kelime ve cümleler 27+3, Tibetçe kökenli kelimeler 3, Arapça kökenli kelimeler 2 adet olarak tespit edilmiştir (Sertkaya 2009: 10).

Bunun haricinde Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Söz Varlığı Unsurları (Gülsevin 2004: 119-125; 2011: 331-345), DLT'de Oğuzca lehçeleri ve Oğuzca sözcükler (Banguoğlu 1960: 23-48), Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi (Korkmaz 1972: 241-253; 1974: 41-48), Kençekler ve Kençekçe (Gökdağ 2007: 97-108; Güner 2009: 75-90), Kıpçakça (Toprak 2003: 79-90) ve Yağma (Teres 2008: 222-233) Türk boylarına ait dil özellikleri alan mütehassısları tarafından etraflıca incelenmiştir. Bu alanın mütehassısı olan Saadet Çağatay, 'Uygur Yazı Dili' adlı bir tetkikinde; 'Kâşgarî lügati kısmen Uygur şivelerinin, hiç olmazsa bir dalının devamıdır.' (Çağatay: 1943: 84) diyor. Bu konuyu aydınlatmaya çalışan Akartürk, Karahanlı Türkçesi Yazı Dilinin menşei (Akartürk 2014: 13-28) konusunu etraflıca incelenmiştir.

"Dillerin en yeğnisi Oğuzların, en doğrusu da Toxsı ile Yağmaların dilidir." (DLT I: 30). "Oğuzlar bazı isim ve fiillerdeki birkaç harfi birden atarlar." (DLT III: 291; EDPT: 8). "Yağma, Toxsı, Kıpçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzlar, birbirine uygun olarak (ə-dh) harfini her zaman (s-y) ye çevirirler ve hiçbir zaman (ə) li söyleyemezler." (DLT I: 32). Oğuz Türkçesinde iç ve sonseslerde -d- > -y- dönüşümü: *adak* > *ayak*, *adığ* > *ayu* > *ayı*, *bod* > *boy*, *kedim* > *giyim*'de olduğu gibi belirgindir. Türk dilinin bu kolunda -d- sesinin > y'ye dönüşmesi ancak XI.-XIII. asırlar arasında tamamlanmıştır. "Kençek dilinde sözcükler çok kere esreye uyarlar; esre olur. Çünkü onların dili kötüdür." (DLT III: 139). 'Argu şehirleri halkının dili çapraşıktır.' (DLT I: 30). 'Oğuzlar Argulara komşudur, dilleri birbiriyle karışmıştır.' (DLT III: 153). 'Oğuzlar Farslarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmuşlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır.' (DLT I: 76, 431, 432). Çalışmamızda bu hususlar nazara alınmıştır.

Kâşgarlı, eserin söz varlığı içindeki, öz Türkçe olan kelimelerin, öz Türkçe olduğunu ısrarla ifade ederken (*bkz.* DLT I: 76, 431; III: 34, 35, 44, 153, 165), alıntı kelimelerin de, alıntı olduğunu ifade etmekten çekinmemiş (DLT I: 356; III: 153), bazı kelimelere 'fasih değildir.' (DLT I: 108, 449; II: 142; III: 122), bazı kelimelere, 'bu kelimenin aslının ne olduğunu bilmiyorum.' (DLT I: 484) bazı kelimelere de 'bu söz Türkçe değildir.' (DLT

I: 423; III: 19, 218) kaydı koymuştur. Kâşgarlı, Türkoloji çalışmalarında ilk başvuru kaynağımız olan eserinde, bir sözcüğün iki türlü söylenişi karşısında; 'bunların ikisi de kurala uygundur ve güzeldir.' (DLT I: 435), bazı sözcüklere de 'bu ince bir lügattir.' (DLT III: 252) açıklamasını koymuştur.

Metatez, fonetik bir olay olduğu kadar, telâffuz cihazlarımızın fizyolojik örgüsünden doğma bir dil gelişmesidir. Kısaca bir söz birliği içindeki seslerin yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Metatezde yer değiştirme işlemine hem ünlüler hem de ünsüzler dâhil olmaktadır. Bu olaya tâbi olmuş sözcüğün ilk hâlinin tespiti çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Ses türemesi, bir kelimenin aslında bulunmayan bir sesin sonradan ortaya çıkmasıdır. Türkçede ses türemesi, ünlü türemesi ve ünsüz türemesi şekilde görülmektedir. Ünsüz türemesi, kelimenin ön, iç ve son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesidir. Bu ses hadisesine daha ziyade ağızlarda rastlanır. Ünsüz düşmesi ise dilin aslı kelimelerinde veya alıntı kelimelerinde görülen ve kolay söyleyişe yönelme veya lehçeleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir ses olayıdır. Türkçede en çok görülen ses türemesi önseste *y*- türemesidir. Nitekim önseste *y*- türemesi, yarı ünlü ile başlayan sözcüklerin başında yarı-ünlü /*y*/ sesinin ortaya çıkması Türk dillerinde örneklerine en çok rastlanan ve iyi tanınan seslik bir olgudur. Özellikle, *y*'nin bu yarı ünlülük özelliği, sözcüğün ilk hecesinde düz-dar (*ı, i*) ve düz-yuvarlak (*u, ü*) ünlüler bulunduran belirli sözcükler önünde *y*'nin düşmesi veya türemesini kolaylaştırmaktadır. Bunun haricinde özellikle ağızlarda *ç>ş* ve *ç>y* değişimleri başta olmak üzere Türkçede çok türlü ses olayı görülmektedir. Bu hususlar alan mütehasıslarının ilgisini çekmiş ve alanda birçok araştırma yapılmıştır.

Dil bilimi araştırmalarında yapısı ve anlamının çözümü en zor olan sözcükler bir edebî eserde ancak bir kez kullanılmış olup emsali bulunmayan sözcüklerdir. Yapılan çeşitli sayımlar sonucunda DLT'deki söz varlığı konusunda farklı verilere ulaşılmıştır. Şükrü Haluk Akalın'ın verdiği bilgiye göre, farklı araştırmacılar tarafından eserde tespit edilen sözcük sayısı 7.993, 8.624, 8.783, 9.222 şeklindedir (Akalın 2008: 67). Bu çalışmamızda ele alacağımız organ adlarına ait sözcüklerden bazıları eserin söz varlığında bir kez kullanılmış olan sözcüklerdendir. Bir edebî metinde yalnızca bir kez kullanılmış bu şekilde sözcükler, terim veya deyimlere dil biliminde 'hapax legomenon' (< Yun. hapax 'bir defa' + legein 'söyle-' fiilinin edilgen biçimi) 'tek kullanımlık, numunelik' adı verilmektedir. Biz bu çalışmamızda, alıntı sözcük, okunuşu şüpheli ve hapax legomenon kaydı konusunda Sir Gerard Clauson'un VIII.-XIII. asırlar arasındaki döneme ait tarihî Türkçe metinlerin söz varlığını kapsayan 'An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish' (EDPT) adlı etimolojik sözlüğünü esas aldık. Clauson, EDPT'nin Önsöz'ünde belirli bir sayı vermemekle beraber XIII. asır öncesine ait sözcüklerin şaşılacak kadar büyük bir bölümünün hapax legomenon olduğunu belirtmektedir. Çift sütun hâlinde 989 sayfa ve 9500 kadar madde başı sözcükten oluşan EDPT'de hapax legomenon olarak verilen sözcük sayısı tespitimize göre 2225 adet olup toplam söz varlığının yaklaşık %25'ine isabet etmektedir.

Yöntem

Kâşgarlı, eserde geçen birçok sözcükle ilgili ses olayına temas etmiştir. "Asıl lügatte, asıl kelimedede değişiklik az olur. Değişmeler, ancak birtakım harflerin yerine başka harfler gelmesi yahut atılması yüzünden olur." (DLT I: 30). Ancak bildiğimiz kadarıyla eserdeki, metatezler, müfredin cem'i ve cem'in müfret olarak kullanımı ile ünlü ve ünsüz türemesi ve düşmesi gibi ses olayları kapsamlı ve müstakil bir çalışmada ele alınmamıştır. Dolayısıyla çalışmamızda bu hususlar ele alınmıştır. Divanü Lügati't-Türk'ün söz varlığında ses olayları olarak yaygın olan *dh > d/ t, z, y; -s/ -z, ve m-/ b-* değişimleri ile '*-g/ -k*' düşmesine dair veriler ise bu çalışmamızda ele alınmamıştır.

Bu çalışmamız tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Bu amaçla, önce Divanü Lügati't-Türk satır satır taranarak ses değişimine uğramış olan sözcükler tespit edilmiş ve bunlar kendi içinde sınıflanıp listelenmiştir. Tespit edilen sözcüklerin morfolojisine ve etimolojisine temas edilmemiş, sadece tasnif yapılmıştır. Bununla beraber, Divanü Lügati't-Türk'te tespit ettiğimiz sözcükler, Sir Gerard Clauson'un etimolojik sözlüğü ile teyit edilmiştir. Çalışmamızda tespit ve tasnif edilen sözcüklerden önemli bir kısmı Divanü Lügati't-Türk'ün söz varlığında 'hapax legomenon' olarak tanımlanan sözcüklerdir.

Divanü Lügati't-Türk'te Ses Olayları

Metatezler

Açlın-: ~ açıl-: "Açılmak" (DLT I: 193, 256; EDPT: 26). açlın-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 27).

Agduk ~ adguk: "Sığıntı, kim olduğu bilinmeyen. Buna 'adguk' dahi denir." (DLT I: 99; EDPT: 80).

Alanğ ~ anğıl: "Alanğ yazı: Düz ova. Bu kelime 'açık kapı' demek olan 'anğıl' kelimesindeki harflerin yer değiştirmesinden meydana gelmiştir." (DLT I: 135; EDPT: 147).

Aşnu ~ aşun-: "Önce, evvel" (DLT I: 130, 202; EDPT: 263, 264).

Avrat > arvat > uragut: "Kadın" (DLT I: 138; EDPT: 218).

Awya ~ ayva: "Bir diyelekte" (DLT I: 114; EDPT: 268).

Aya yarsgu ~ yarasa: "Çiğilce" (DLT III: 433). yersigü: Okunuşu şüpheli, alıntı ve hapax legomenon bir veridir. Yarasa: "Yarasa". Tüyleri az veya büyük ölçüde çıplak olup geceleri dolaşan memeli bir kuş türü. Bu sebeple 'yarasa' sözü (<*yara/ çıplak) sözünden gelmiş olmalıdır (EDPT: 972). Aya yarsgu ile yarasa sözü arasındaki yapı ilişkisi açık değildir.

Badga-: "Yakalamak, çelme vurmak. Bu kelimeye çevirme ile 'bagda-:' dahi denir." (DLT II: 364; III: 277, 288). badğa-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 302). bağda-: (EDPT: 313).

Baskı > basrık > basruk (DLT I: 466; EDPT: 374).

Bayın ~ yipin: "Koyu kırmızı" (DLT III: 20-21; EDPT: 386) ~ yipgil/ yipgin (EDPT: 875) ~ yipin/ yipün (EDPT: 878).

Bıçgaş ~ bıçığ: "And içmek, sözleşmek" (DLT I: 371, 459; EDPT: 294).

Bogra-: ~ bogar-: "Ağaca kertik kertmek. Aslı 'bogradi'dir." (DLT II: 80; III: 277). buğra-: ~ buğar-: (EDPT: 318).

Bugday ~ budgay: "Buğday. Barsgan halkı 'bugday' diyemez, 'budgay'der. 'Ben Barsganlardan değilim.' diyen kimse bu sözle sınıanır." (DLT III: 240; EDPT: 312).

Çağmur ~ çamgur: "Şalgam" (DLT I: 16, 457; EDPT: 408).

Çamrak ~ çarmak: "Çoluk çocuk" (DLT I: 469; III: 148). ça:r (EDPT: 427).

Çarun ~ çınar: "Çınar ağacı. Yağma dilince" (DLT I: 414). çarun, okunuşu şüphelidir (EDPT: 430). Bu kelime altüst olma açıktır. Bu gelişim herhâlde çınar < çunar < çanur < çarun şeklinde olmuştur.

Çekün ~ göcen: "Ada tavşanı yavrusu." (DLT I: 402). çekün, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 415).

Eçkü ~ keçi (DLT I: 128). Keçi: "Keçi. Oğuzca" (DLT III: 219). eçkü (EDPT: 24) ~ keçi (EDPT: 695).

Edhgiş: "Özçend'de yerleşmiş olan bir Türk oymağı. Aslı 'Egdhiş'dir. Bu kelimedede altüst olma vardır." (DLT I: 96).

Ekşiğ: "Ekşi olan nesne" (DLT I: 105; EDPT: 118) ~ eşgi: "Anadolu ağızlarında yaygındır."

Karlıgaç (DLT I: 527; EDPT: 659) ~ kargılaç: "Kırlangıç" (DLT I: 526; EDPT: 657).

Kayın-: ~ kayna-: (DLT III: 191; EDPT: 678).

Kınğır ~ kınğru: "Şaşı, yan bakış" (DLT III: 363; EDPT: 639).

Koşni ~ komşu: "Oğuzlar ۛ harfini ش harfinden önce söyleyerek 'konşî' derler. İkisi de kurula uygundur, güzeldir." (DLT I: 435; EDPT: 640).

Kömçü ~ kömüç: "Gömü, define, hazine" (DLT I: 360, 418). kömçü, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 722).

Kulna-: ~ kulunla-: "Kısrak için- doğurmak" (DLT III: 92, 302; EDPT: 623).

Küyfen-: ~ küfyen-: "Gevşedi, üstüne düşmedi." (DLT III: 196). ~ küfyen-: (EDPT: 692) küyfen-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 754).

Ortu ~ otra ~ otru ~ utru: "Orta" (DLT I: 68, 124, 188, 308; II: 89, 287; EDPT: 203).

Örgüç: "Kadınların başlarında bulunan saç örgüsü, örülmüş saç." (DLT I: 95). örçük: "Örülmüş saç. Oğuzca. Bu söz 'örküç' kelimesinden çevrilmiştir." (DLT I: 103; EDPT: 623).

Ötnü ~ ötünç: "Oğuzca" (DLT I: 130). ötnü (EDPT: 60) ~ ötünç (EDPT: 61).

Perçem ~ beçkem: "Alâmet, belge. Oğuzlar 'perçem' derler." (DLT I: 483). perçem (EDPT: 357) ~ beçkem (?peçkem) / ~ beçküm (?peçküm) (EDPT: 295).

Sarmusak ~ samursak: "Sarımsak" (DLT I: 527). Okunuşu şüphelidir (EDPT: 853).

Sarsal ~ sansar (DLT I: 483). Okunuşu şüpheli ve hapax legomenon bir veridir (EDPT: 854). Bu sözcükte birçok ses değişikliği olmuştur.

Sasık ~ saksı: "Uç şehri ve yöresi halkı -veya sınır ve sınırın arkasındaki halklar-dilince." (DLT I: 382; EDPT: 856).

Semri-: ~ semir-: (DLT II: 365; III: 281; EDPT: 830).

Sogut ~ soktu: "Bumbar dolması" (DLT I: 356, 416). suğut, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 806).

Tabzuguk ~ tabuzguk: "Bilmece sormak" (DLT I: 462; EDPT: 448).

Talas ~ tasal: "At yarışında, top ve çevgen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip." (DLT I: 366, 392). talas ~ tasal: (EDPT: 501).

Taylağ ~ dalyan: "İnce, kibar, güzel, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz." (DLT III: 386). taylağ, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 569).

Tenğirgen ~ tenğrigen: "Tanrıya tapan bilgin" (DLT I: 389; EDPT: 525).

Tezgi ~ tezik: "İşten ve ise benzer şeylerden kaçan" (DLT I: 378, 429; EDPT: 574).

Togurttur-: ~ togtur-: "Doğurtmak. Aslı 'togurtturdi'dir." (DLT II: 173; EDPT: 472).

Töklün-: ~ dökül-: (DLT II: 244; EDPT: 481).

Uş ~ şu: “Şimdi, işte, gibi” (DLT I: 36). oş (EDPT: 254).

Yagmur ~ yamgur: “Yağmur” (DLT III: 38; EDPT: 903).

Yalnğuk ~ yanıl-: ~ yanılık (DLT III: 384-385; EDPT: 950).

Yamaş-: ~ mayış-: “Tembelliğinden yere yapışıp kalmak” (DLT III: 75, 189; EDPT: 939). mayış-: (bañış-) (EDPT: 773).

Yoldruga ~ yoldurga: “Kılıç gibi uzunca bir bitkidir. Bu kelimedeki ð harfi harekelenerek ‘yoldurga’ dahi denir.” (DLT III: 433). yuldurğa: (EDPT: 924).

Birleşik İsimler ve Fiiller

İşton ~ içton: “İç elbisesi. Aslı ‘içton’dur. ç harfi -çıkak yakınlığı dolayısıyla- شےye çevrilmiştir.” (DLT I: 315).

Koltuk: “Koltuk” (DLT I: 475; EDPT: 619). Kol ve alt kelimelerinden oluşan belirtisiz isim tamlaması durumundaki birleşik kelimeye -k eklenerek (kol+altı-k > koltuk) meydana getirilmiş birleşik bir sözcük olduğu kabul edilebilir.

Ködhezdi: “Gözlemek, Saklamak. Aslı ‘köz attı’dır.” (DLT II: 86; EDPT: 707).

Kulaç: “Bunun aslı ‘kol aç’tır.” (DLT I: 358; EDPT: 618).

Kuşanmak ~ kur kurşan-: “Kuşak kuşanmak” (DLT II: 249; EDPT: 665).

Sıp: “İki yaşına girmiş olan tay” (DLT I: 319; EDPT: 783) ~ sıpakur: “Hayvan torbası. Aslı ‘sıp akurı’dır.” (DLT I: 487). sipa:kur: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 787).

Tonat-: “Giydirmek, donatmak. Aslı ‘ton idhti’dır ki, ‘elbise gönderdi’ demektir.” (DLT II: 312; EDPT: 517).

Tusul-: “Fayda verdi, etki etti. Aslı ‘tusu boldı’dır.” (DLT II: 127; EDPT: 555).

Tutmaç: “Türklerin tanrınmış bir yemeği. Aslı ‘tutma aç’tır. İki فلا birden atılmıştır; ‘kendini acıktırma, böylece yemek yaparak ye.’ demektir.” (DLT I: 453; EDPT: 457).

Uçkur: Kur: “Kuşak, kemer” (DLT I: 324; EDPT: 642). iç: “Her nesnenin içi. İç kur: “İç kuşağı, uçkur” (DLT I: 35, 324; EDPT: 23).

Yingit-: “Sümkürmek. Aslı ‘ying attı’dır.” (DLT II: 326). *yiñe:d-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 947).

Yasdığaç ~ yasaç: “Yasdığaç, hamur tahtası. Aslı ‘yassı yığaç’tır, ‘yassı ağaç’ demektir.” (DLT III: 38; EDPT: 975).

Kısaltılmış Sözcükler

“Türklerin, birisi asıl ve kök, öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar ‘takıntı’ olanını kullanırlar. Hâlbuki, öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Sözelimi: Türkler bir şeyi bir şeye tattıkları zaman ‘kattı kardı’ derler. Burada kök olan ‘kattı’dır. ‘Kardı’ kelimesi takıntıdır. Oğuzlar, bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman ‘kardı’ deyip, asıl olanı bırakırlar.” “Yine böyle, Türkler ‘edhgü yawlak’ derler, ‘iyi kötü’ demektir. ‘Edhgü’ iyi, ‘yawlak’ yavuz, kötü anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak kullanırlar.” (DLT I: 432).

Alma: “Elma. Oğuzca. Öbür Türkler ‘almıla’ derler.” (DLT I: 130). almıla: “Alma. Elma.” (DLT I: 138; EDPT: 146).

Aya yarsgu ~ yarasa: “Çiğilce.” (DLT III: 433). yersigü: Okunuşu şüpheli, alıntı ve hapax legomenon bir veridir. Yarasa: “Yarasa”. Tüylei az veya büyük ölçüde çıplak

olup geceleri dolaşan memeli bir kuş türü. Bu sebeple 'yarasa' sözü (<*yara/ çıplak) sözünden gelmiş olmalıdır (EDPT: 971-972). *Aya yarsgu* ile *yarasa* sözü arasındaki yapı ilişkisi açık değildir.

Böng: "Bunun aslı 'şebeng'dir, kısaltılmıştır, 'demirden yapılmış baston' anlamındadır. Çiğilce" (DLT III: 354, 369). şabiñ (EDPT: 866).

Çıp: "Her ince ve yumuşak dal. Bu kelime 'çibık' sözünden kısaltılmıştır. Nasıl ki 'top' sözü 'topık'tan kısaltılmıştır." (DLT I: 318; EDPT: 395). çıp, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 393).

Dhağ ol ~ değil (DLT III: 153; EDPT: 463).

Toksun ~ tokuz on: "Doksan" (DLT I: 437; EDPT: 473).

Kaç: "Kap kaçak" (DLT III: 238; EDPT: 590).

Kanda: "Nerede" anlamında bir edattır. *Kanda erding*: Nerede idin? ı harfi 'kayda' kelimesinden çevrilmiştir. Aslı 'kayuda'dır." (DLT I: 418).

Kasuk: "Ağaç kabuğu. Aslı 'kas'tır. ı sonradan gelmiştir." (DLT I: 382; EDPT: 666).

Kip: "Gibi, kalıbı" (DLT III: 119; EDPT: 686).

Koç: (Oğuzca) ~ koçnğar (DLT I: 321; III: 381; EDPT: 589, 592).

Kur: "Kuru. Oğuzca. Bu kelime 'kuruğ' kelimesinin kısaltılmışıdır." (DLT III: 122). ku:r: (EDPT: 642).

Kurugjin: "Kurşun. Oğuzlar bu kelimedden bir takım harfleri atarak 'koşun' derler." (DLT I: 512). kuruğj:n, alıntı bir sözcüktür (EDPT: 656).

Nelek ~ nelik ~ nelük: "Niçin. Aslı 'ne elük'tür." (DLT I: 370, 392; III: 188, 385; EDPT: 777).

Nerek: "Aslı 'ne gerek'tir. İki harf atılmıştır." (DLT I: 392; EDPT: 778).

Ong: "Kolay. 'onğay' kelimesinin kısaltılmışıdır." (DLT I: 41). oñ, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 167).

Öçüt: "Öç, hınç. Bu kelimenin aslı 'öç'tür." (DLT I: 50). ö:ç (ö:c) (EDPT: 18) ~ öçüt (EDPT: 21).

Öngdün: "Öndün. Oğuzlar ı harfi ile ı harfini atarak 'önğ' derler. Bu Oğuzlar için kuraldır." (DLT I: 115; EDPT: 178).

Seksün ~ sekiz on: "Seksen" (DLT I: 437; EDPT: 823).

Tegül ~ değil: "Oğuzca. Bu kelime Arguların 'dağ ol' sözünden alınmıştır." (DLT I: 393; EDPT: 480).

Top: "Topuk' kelimesinin kısaltılmışıdır." (DLT III: 119; EDPT: 434).

Urk: "Uruk' kelimesinin kısaltılmışıdır." (DLT I: 42; EDPT: 215).

Uwut: "Utanma, sıkılma" (DLT I: 51). Uvut: "Ut, hayâ. 'uwut' dahi denir. Bunda asıl olan ı harfi iki çıkak arasında söylenmelidir." (DLT I: 83; EDPT: 6-7). Uwutlandı: "Er uwutlandı: Adam utandı. Oğuzlar 'utandı' derler, birkaç harfi birden atarlar." (DLT III: 291; EDPT: 8). Utandı: "Utandı. Oğuzca" (DLT I: 198). Utunç: "Utunç. Aslı 'hayâ' anlamına gelen 'uwut' sözünden alınmıştır." (DLT I: 131). Uyattı: "Utandı. Aslı 'uydhtı'dır; idgam olunmuştur." (DLT I: 216).

Müfredin Cem'e Dönüşmesi

“Aytanan yaşça ve orunca sayılan adam olursa Türkler ona karşı cemi sözü kullanırlar.” “Oğuzlarla Kıpçaklar tek kişiye ‘bar’, birkaç kişiye ‘barñğ’ derler. Cemi belgesi olan ‘lar’ı atarlar; onun yerine gunneli ك ile birlikte bir kişiye, acımak ve onu ağırlamak istedikleri zaman ج getirirler. Oğuz dilinde bu, cem’in cemi olur, fakat tek kişi için söylerler.” (DLT II: 45). “Türkler, sayılan bir adama aytamak istedikleri zaman ‘bardınğız’ derler; günneli ك ile ج aslında topluluk için konmuştur. Oğuzlar bu kelime ile topluluğa aytaarlar ve ‘bardınğız’ derler ki ‘gittiniz’ demektir. Oğuzların kullanışı kurala uygunsu da öbür Türklerin kullanışı, söz güzelliği yönünden, küçükle büyük arasını ayırt etmek bakımından daha uygundur.” (DLT II: 47).

Er: “Erkek. Kural dışı olarak ‘eren’ şeklinde cem’ilenir. Bu, kurala uymaz; çünkü kuralca cem’i alâmeti ‘ler, lar’dır.” (DLT I: 35; EDPT: 192). eren: “Erkekler. Kural dışı bir cem’idir.” (DLT I: 76; EDPT: 232).

Ogul: “Oğul. Herhangi bir çocuğa da ‘ogul’ denir. Bu kelime kural dışı olarak ‘oğlan’ şeklinde cem’ilenir; hâlbuki ‘ogullar’ diye cem’ilenmesi gerekir. Nasıl ki ‘erkekler’ ve ‘eren’ kelimeleri müfret olarak da kullanılır.” (DLT I: 74). oğul (EDPT: 83).

Sen: “Sen. Türkler, bu kelime ile çocuk, uşak gibi kendilerinden yaşça ve urunca küçük olanlara aytaarlar. Urunu olan, sayılan kimselere karşı ج ile سـ denir. Oğuzlar işi tersine çevirerek büyük için ‘sen’, küçük için ‘siz’ derler. Cem’inde dahi böyle denir. Kural da budur; çünkü ‘siz’ cem’i olan bir isimdir.” (DLT I: 339; EDPT: 831).

Siz: “Çiğilcede büyüklere, sayılan kişilere aytaanan bir kelimedir. ‘sen’ demektir. Asıl anlamı ‘siz’dir. Küçük olanlara ‘sen’ diye aytaanır; Oğuzlar bunun aksini yaparlar.” (DLT III: 124; EDPT: 860). “ج, جـ’dan çevrilmiştir.” (DLT I: 365; EDPT: 830).

Uşak: “Uşak nenğ: Küçük şey. Bundan alınarak küçük çocuklara ‘uşak oğlan’ denir. Uşak otunğ: Odun kırıntıları. Bu kelime müfret değildir, ancak cem’i olarak kullanılır.” (DLT I: 67; EDPT: 259).

Ses Türemeleri ve Ses Düşmeleri

b- Türemesi

Alart ~ belert: “Göz ucu ile bakmak” (DLT III: 428; EDPT: 151).

Eğri ~ bügri (DLT I: 420; EDPT: 3281).

b-/ t- Değişmesi

Burta ~ türte: “Külâha altın varaklar yapıştırmak.” (DLT I: 416; III: 351). bürte/ pürte ~ borta (EDPT: 358) > borta:la-: (EDPT: 359). Bu veriler hapax legomenon veridir.

Buşgutlan-: ~ tuşgutlan-: “Çıracak sahibi olmak.” (DLT I: 451; II: 270). boşgut (boşgot), boşgut-: hapax legomenon veridir (EDPT: 379).

b-/ y- Değişmesi

Bart ~ yart: “Su içilen bardak. Oğuzca” (DLT I: 341). bart, okunuşu şüphelidir (EDPT: 358).

Budhut-: ~ yudhut-: “Soğukta donarak ölmek” (DLT II: 302). bođut-: (bodot-) hapax legomenon bir veridir (EDPT: 301).

Burbağ ~ yurbağ: “İşi uzatmak” (DLT I: 461). borba:ğ, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 356).

ç- Türemesi

Cinçü ~ inci: “Oğuzlar ve Kıpçaklar buna ‘cincü’ derler. س harfini چ’e çevirirler.” (DLT I: 31, 417; III: 30; EDPT: 944-945).

Ewür-: “Çevirmek, evirmek, döndürmek, altını üstünü getirmek.” (DLT I: 178; II: 82).
çewür-: “Çevirmek” ~ tewür-: “Çevirmek. Burada esas olan ‘ewürd’dir, ‘tewürd’ ona uyararak gelir.” (DLT II: 82; EDPT: 14).

Üri-: ~ çüri-: < çürü-: (DLT III: 252). iri-:/ irü-: (EDPT: 198). Burada Clauson’un temas etmediği bir okuma sorunu vardır. Ayrıca naşirin s. 253 (+) notuna bkz.

-ç/ -k Değişmesi

Çekiç ~ çekük: “Oğuzca” (DLT II: 287; EDPT: 415).

-ç/ -k- Değişmesi

Çeçek ~ çekek: “Çiçek hastalığı. Çiğilce” (DLT I: 388; EDPT: 400).

Eçe ~ eke: “Büyük kız kardeş. ç harfi ک’den çevrilmiştir.” (DLT I: 86; EDPT: 400). eçe (EDPT: 20) ~ eke (EDPT: 100). “Oğuzlar bana ‘eze’ derler.” (DLT I: 90).

Kaçaç: “Kir. ç harfi ک’tan çevrilmiştir. Aslı ‘kakaç’tır.” (DLT I: 358; II: 285). kaça:ç (EDPT: 590) kakaç (EDPT: 610).

-ç/ -l Değişmesi

Büskeç ~ püşkel: “Çörek. Hakanlı dilince” (DLT I: 452, 481). bösge:ç (EDPT: 373) ve bösge:l hapax legomenon veridir (EDPT: 381).

-ç/ -ş- Değişmesi

Çatır ~ çaçır: “Çadır. Oğuzlar buna ‘çaşır’ derler.” (DLT I: 406; EDPT: 403).

İşton ~ içton: “İç elbisesi. Aslı ‘içton’dur. ç harfi -çıkak yakınlığı dolayısıyla- ش’ye çevrilmiştir.” (DLT I: 314; EDPT: 21).

Köwre-: ~ kewşe-: ~ gevşe-: (DLT III: 282, 287) ~ kewret-: (DLT II: 334). kewşek (DLT I: 479). kevre-: (g-) ~ kewret-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 691).

Tamçur-: ~ tapşur-: “Burada ç harfi -çıkak yakınlığı dolayısıyla- ش’ye çevrilmiştir.” (DLT II: 175; EDPT: 503).

Tutşı ~ tutçı: “Yakın, komşu. Burada ش harfi ile ç harfi birbirine yaklaşmıştır; ‘tutçı’ dahi denir.” (DLT I: 423) ~ tuta:ş (EDPT: 462) ~ tutçı (EDPT: 452).

Yapşur-: ~ yapçur-: “Yapıştırılmak” (DLT III: 99, 108; EDPT: 881).

-ç Türemesi

Kömçü ~ kömüç ~ kömü: “Gömü, define, hazine” (DLT I: 360, 418). kömçü, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 722).

Örkü ~ örküç > hörgüç (DLT I: 129). örgü, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 223).

Ötnü ~ ötünç: “Ödünç. Oğuzca” (DLT I: 131; III: 448). ötnü (EDPT: 60) ~ ötünç (EDPT: 61).

Tawilku ~ tawilguç: “Kırmızı meyveleri olan, meyvesinin suyu tutmaca katılan, göz ağrısına ilâç yapılan ve elbise boyanan bir ağaç.” (DLT I: 489; EDPT: 440). tawilgu:ç, hapax legomenon veridir (EDPT: 441).

Ürkün ~ ürkünç: “Ürküntü kargaşalık” (DLT I: 108, 250). ürkün ~ ürkünç (EDPT: 225).

-ç/ -z Değişmesi

Kovuç ~ kovuz: “Oğuzlar ‘kovuç’ yerinde kullanırlar.” (DLT III: 163). kovuç (EDPT: 581) ve kovuz (EDPT: 589) okunuşu şüpheli ve hapax legomenon veridir.

-d- ~ -t- Düşmesi

Angardı: “And içirdi. Aslı ‘*andgardî*’dir. Yeğnilik olmak için ð harfi atılmıştır.” (DLT I: 226; EDPT: 180).

Bağırlak ~ bağirtlak (DLT I: 503, 505; EDPT: 319).

Çındutur-: ~ çantur-: “Caydır-.” (DLT II: 182). çantur-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 425).

Eldiri ~ elri: “Oğlak derisi” (DLT I: 127; EDPT: 135).

Eldrük ~ ilrük: “Üzerlik tohumu” (DLT I: 105). ildirük (EDPT: 131).

Êşittür-: ~ êştür-: (DLT I: 121-122). êştür-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 258).

Keçürt-: ~ geciktir-: (DLT III: 187; EDPT: 699).

Köndger-: ~ könger-: “Doğrulamak, düzeltmek” (DLT II: 197, 199; III: 423; EDPT: 730).

Köytür-: ~ köyür-: “Yanmak, yaktırmak” (DLT III: 188, 193).

Küldre-: ~ külre-: “Gürlemek” (DLT III: 283). küldre-: (EDPT: 717) ve külre-: (EDPT: 720) hapax legomenon verilerdir.

Kültgü ~ külgü: “Kalp sektesi” (DLT I: 430; EDPT: 718).

Ottuz ~ otuz (DLT I: 142; EDPT: 74).

Öttür-: ~ ötür-: “Öttürmek” (DLT I: 176, 217; EDPT: 68).

Sandırıd ~ sanrıd: “Saçmaladı” (DLT III: 281; EDPT: 837, 841).

Sıdrım ~ sırim: “Oğuzca” (DLT I: 485; II: 211; EDPT: 852).

Singdür-: ~ singir-: “Sindirmek, hazmetmek” (DLT III: 397; EDPT: 837).

Sıtgan-: ~ sığan-: ~ sığdı (DLT II: 245; EDPT: 800).

Tatur-: ~ tattır-: (DLT III: 186; EDPT: 549).

Tetür-: ~ dedirt-: (DLT III: 186). té:tür-: (d-) (EDPT: 459).

Togurttur-: ~ togtur-: “Doğurtmak. Aslı ‘*togurtturdi*’dir.” (DLT II: 173; EDPT: 472).

Tütürdi: “*Ol anğar it tütürdi*: O, ona köpeğini saldırttı, kışkırttı. Bazı kere ‘*tütürdi*’ denir. Bu kelime asıl olan ‘*it tütürdi*’ sözünde olduğu gibi, üç ı’li olmaktır. Yeğnilik olmak için birisi atılmıştır.” (DLT II: 73). tutur-: (EDPT: 459).

Yartmak ~ yarmak: “Para” (DLT III: 432; EDPT: 959). yarma:k (EDPT: 969).

Umducu ~ umucu: “Dilenci” (DLT I: 125, 141; EDPT: 157).

Yasdığaç ~ yasağaç: “Yasdığaç, hamur tahtası. Aslı ‘*yassı yığaç*’tır, ‘*yassı ağaç*’ demektir.” (DLT III: 38; EDPT: 975).

Yetti ~ yedi (DLT III: 227; EDPT: 886).

dh > d/ t Denkliği

Adhaş ~ adaş (DLT I: 61, 155; EDPT: 72).

Bilgetti: “Akıllandı. Aslı ‘*bilgedhti*’dir.” (DLT II: 340). bilge:d-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 340).

Bodhug ~ bodug: “Renk, boya” (DLT I: 175; II: 11, 304; EDPT: 302).

Bokatti: “Buzagı boğa oldu. Aslı ‘*bokadhti*’dir.” (DLT II: 308).

- Budhun ~ budun: "Kavim, ulus, halk. Çiğilce" (DLT I: 398; EDPT: 306).
- Buladh-: ~ bulat-: "Tencere buğusunda pişirmek" (DLT II: 310; EDPT: 334).
- Dhağ (Arguca) ~ dağ: "Yok, değil" (DLT III: 153; EDPT: 463).
- Edher-: ~ eder-: "Aramak, takip etmek, kovalamak" (DLT I: 447; EDPT: 63).
- Erdhem ~ erdem (DLT I: 107; EDPT: 206).
- Eritti: "Çocuk sünnet edildiği zaman 'eritti' denir. Kelimenin asıl 'eredhti'dir, idgam olunmuştur." (DLT I: 208; EDPT: 207).
- İdhiş ~ idiş: "Kadeh. Yağma, Toxsı, Yemek, Oğuz, Argu dillerinde" (DLT I: 61, III: 131, 232; EDPT: 72).
- İkidh-: ~ ikit-: "Eğit-:" (DLT I: 213). igid-: (EDPT: 103).
- Kadhaş ~ kadaş (DLT I: 369, 407; EDPT: 607).
- Kadhır-: ~ kadrın-: "Huyunu çetin göstermek. Aslı 'kadrındı'dır. Doğrusu da budur." (DLT II: 267; EDPT: 606).
- Kalnattı: "Kalınlaştırdı. Aslı 'kalhadhti'dir; idgam olunmuştur." (DLT II: 350). kalna: d, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 623).
- Kedhük ~ kedük: "Elbise" (DLT I: 390; EDPT: 702).
- Ketti: "Elbise giydi. Aslı 'kedhti'dir." (DLT II: 296; EDPT: 700).
- Kidh ~ kid: "Arka, son, sonra" (DLT II: 25).
- Kottı: "Bıraktı. Aslı 'kodhti'dır." (DLT II: 295).
- Körkedh-: ~ körket-: "Güzelleştirmek" (DLT II: 340). körke: d - (g-) (EDPT: 743).
- Kudhgu ~ kudgu: "Kara sinek" (DLT I: 425; III: 367).
- Kudhruk ~ kudruk: "Kuyruk" (DLT I: 472; EDPT: 604).
- Kudhuğ ~ kuduğ ~ kuyuğ: "Kuyu" (DLT I: 375; III: 166; EDPT: 676).
- Kudhurgak ~ kudurgak: "Kaftanın arka eteklerinden biri." (DLT I: 502). kudurğa:k, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 606).
- Kurgadh-: ~ kurgat-: "Kuraklatmak" (DLT II: 338). kurğa:d-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 655).
- Küdhti ~ güttü: "Oğuzca" (DLT III: 441). kü: d - (g-) (EDPT: 701).
- Olxuttı: "Oturttu. Aslı ğ ile, 'olgutttı'dır. Çünkü ğ ile fiil müteaddi olmaz; ara sıra ğ ile müteaddi olur; nitekim 'uyardı' demek olan 'udhgurdi' ve 'doyurdu' demek olan 'todhgurdi' kelimeleri de böyledir. Burada fiil ğ ile müteaddi yapılmıştır." (DLT I: 260; EDPT: 138).
- Ordhulan-: ~ ordulan-: "Bir yeri başkent tutmak" (DLT I: 296; II: 294; EDPT: 213).
- Ödh ~ öd: "Zaman, vakit, mevsim, hava" (DLT I: 44; II: 68, 321; III: 190; EDPT: 35).
- Sidhük ~ sidik (DLT III: 321; EDPT: 801).
- Sitti: "Er sitti. Adam işedi. Aslı 'sidhti'dir; idgam olunmuştur." (DLT II: 295; EDPT: 799).
- Sutturdı: "Tükürdü. Bunun aslı 'sudhturdi'dır." (DLT II: 183).
- Tadhun ~ tadun: "Bir yaşındaki buzağı" (DLT I: 400; III: 171; EDPT: 457).

Tonattı: "Giydirdi. Aslı 'tonıdhı'tır." (DLT II: 312; EDPT: 517).

Ulgattı: "Büyümek, gelişmek. Aslı 'ulğadhı'tır, idgam olunmuştur." (DLT I: 263; EDPT: 138).

Uyadh-: ~ uyat-: "Utanmak" (DLT I: 216; EDPT: 268).

Yadhağ ~ yadağ: "Yayan, yaya" (DLT I: 381; III: 28; EDPT: 887).

Yadhtur-: ~ tittür-: "Kaybettirdi" (DLT III: 94; EDPT: 887).

Yinetti: "Yara sağaldı, yeğnildi, iyileşti. Aslı 'yinedhtı'dır." (DLT II: 317). *yiñe:d-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 947).

Yufgat-: "Yozlaştı, dikbaş oldu. Aslı 'yufğadhı'tır; idgam olunmuştur." (DLT II: 354). yuvğa: d- (EDPT: 874).

-dh- > -ğ- Denkliği

Edher ~ eğer: "Hayvan eğeri" (DLT II: 224, 253, 283, 327; EDPT: 63).

-dh- Düşmesi

İdhrik ~ irik: "Katı nesne. Arguca" (DLT I: 102). idrig: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 65).

-dh-/ -v- Değişmesi

Adhut ~ avuç (DLT I: 50; EDPT: 44).

Edhlen ~ ewlen ~ evlen (DLT III: 87; EDPT: 11).

-dh-/ -y-, -dh/ -y Denkliği

Adhak ~ ayak (DLT I: 32; adak: EDPT: 45).

Adhgır ~ aygır (DLT I: 95; EDPT: 47).

Adhıg ~ ayık (DLT I: 63; EDPT: 46).

Adhiğ ~ ayı: "Oğuz, Kıpçak ve Yağma lehçelerinde" (DLT I: 84; EDPT: 45).

Adhıl-: ~ ayıl-: (DLT I: 194; EDPT: 56).

Adhın ~ adın: "Başka, dışında" (DLT III: 11; EDPT: 60).

Adhrık ~ ayırık: "Ayrık otu. Oğuzca" (DLT I: 98, 113; EDPT: 65).

Adhrış-: ~ ayrış-: (DLT I: 233; EDPT: 66).

Adhruk ~ ayruk: "Başka. Oğuzca" (DLT I: 98; EDPT: 65).

Bedhrem: "Bayram, halk arasında gülme ve sevinme. Oğuzlar 'bayram' gününe 'beyrem' derler. Oğuzlar ð harfini ı'ye çevirmişlerdir." (DLT I: 484). badram (EDPT: 308) ~ bayram (EDPT: 387).

Bedhük ~ bedük: "Büyük" (DLT I: 94; III: 168; EDPT: 302).

Bıdhık ~ bıyık (DLT I: 377; EDPT: 301).

Bodh ~ boy (DLT III: 121; EDPT: 297).

Budhun ~ buyun: "Kavim, ulus" (DLT III: 169; EDPT: 306).

Çadhan ~ çıyan (DLT I: 409; EDPT: 403).

Edhgü ~ iyi (DLT I: 114; EDPT: 51).

- Kadhgu ~ kaygı (DLT I: 106, III: 295; EDPT: 598).
Kadhgur-: ~ kaygur-: ~ kayır-: "Kayırmak" (DLT III: 194; EDPT: 676).
Kadhıng ~ kayın: "Kayın ağacı" (DLT I: 32, III: 369; EDPT: 678).
Kadhış ~ kayış (DLT I: 369, 499; III: 10, 325; EDPT: 679).
Kedhdi ~ giydi (DLT III: 441).
Kıdhıg ~ kıyı (DLT I: 375). kıdıg (EDPT: 598).
Kudhgulan-: ~ kaygılan-: (DLT III: 201; EDPT: 600).
Kudhruk ~ kuyruk (DLT III: 256; EDPT: 604).
Kudhuğ ~ kuduğ ~ kuyu (DLT I: 375; III: 166; EDPT: 598).
Küdhük ~ küdük: "İş güç, alış veriş" (DLT I: 391, 509; EDPT: 702).
Odhluk ~ oyluk: "Kol kemiğinin kalın yedi" (DLT I: 98).
Sedhredi ~ seyredi (DLT III: 277; EDPT: 802).
Sidhdi ~ siydi (DLT III: 440; EDPT: 799).
Tıdhdi ~ tıydı: "Men etti" (DLT III: 244; EDPT: 567).
Todh ~ toy: "Toy kuşu" (DLT III: 142; EDPT: 449).
Todhdi ~ doydu (DLT III: 244, 439; EDPT: 451).
Udhgur-: ~ uygur-: (DLT I: 269).
Udhı-: ~ uyu-: (DLT III: 259). u-: (EDPT: 2).
Udhu-: ~ uyu-: "Uyumak" (DLT I: 39; EDPT: 275).
Yadh-: ~ yay-: (DLT III: 434; EDPT: 883).
Yadhın-: ~ yayın-: (DLT III: 83). yadın-: (EDPT: 892).
Yodhın-: ~ yuyın-: "Silindi" (DLT III: 83). yodun-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 892).

-dh- / -z- Değişmesi

Közeç ~ ködheç: "Bardak, testi. Bu kelime Arapçaya uygun düşmüştür; ancak ʾ harfi ç'e çevrilmiştir. Arguca" (DLT I: 360; EDPT: 757).

-g- / -k- Düşmesi

"Oğuzlarla Kıpçaklar gerek isimlerin ve gerek fiillerin ortasında bulunan ğ harfini atarlar." (DLT I: 33; III: 304). "Bunun gibi -yeğnilik olsun diye- isim ve fiillerde ğ'ın yerini tutan ڭ harfini atarlar." (DLT I: 33, 526).

- Anğduz ~ andız (DLT I: 115). anğduz (EDPT: 178).
Anğıla-: ~ anır-: (DLT I: 311; EDPT: 186).
Anğız ~ anız (DLT I: 94; EDPT: 191).
Anğla-: ~ anla-: "Oğuzca" (DLT I: 290; EDPT: 186).
Bakku ~ baku: "Tepe, yüksekçe yer" (DLT III: 226; EDPT: 312).
Barıgsa-: ~ barsa-: (DLT I: 281, 333; EDPT: 361).
Başgıl ~ başıl (DLT I: 392, 481; EDPT: 379).

Beçkem ~ perçem: “Alâmet, belge. Oğuzlar ‘perçem’ derler.” (DLT I: 483). beçkem (?peçkem)/ beçküm (?peçküm) (EDPT: 295) ~ bürçek (EDPT: 357).

Bezgek: “Titreme” (DLT I: 385; II: 289) ~ bezik (DLT I: 385) ~ bezmek (DLT II: 8; EDPT: 391).

Bıçıl ~ bıçıl (DLT I: 480, 519; EDPT: 294).

Boşgun-: ~ boşun-: “Boşalmak” (DLT II: 238; EDPT: 379).

Buçgak ~ bucak: “Açı, zaviye” (DLT I: 465; EDPT: 294).

Bulga ~ bula (DLT III: 289; EDPT: 337).

Bulgan-: ~ bulan-: (DLT II: 238; EDPT: 338).

Bulgayuk ~ bulanık (DLT III: 179; EDPT: 338).

Burkuğ ~ buruş: “Deride ve elbisede buruşukluk” (DLT I: 367; EDPT: 360).

Buşgan ~ buşak: “İçi sıkıntılı kişi. Oğuzlar Ğ harfini atarak ‘buşak’ derler. Bu, gerçek bir kuraldır.” (DLT I: 154; EDPT: 379).

Buturgak ~ bitrik: “Arguca. Fıstık” (DLT I: 476; EDPT: 309).

Çapgut ~ çaput (DLT I: 451; EDPT: 396).

Çomguk ~ çomuk: “Ayağı, başı kızıl, kanadında ak tüy bulunan karga. Oğuzlar Ğ’i atarak ‘çomuk’ derler.” (DLT I: 33, 470; EDPT: 423).

Emgek ~ emek (DLT I: 110; EDPT: 159).

Ernğek ~ ernek: “Parmak” (DLT I: 104). ernğek (EDPT: 234).

Esgürük ~ esrük: “Sarhoş” (DLT I: 349; EDPT: 250).

Eşgek ~ eşek: “İki diyelektten -Oğuzca ve Türk diyeleklerinden-biriyle ‘eşyek’.” (DLT I: 111). Eşyek: “Eşek. ‘Eşgek’ de denir. Ğ harfi ile söylemek dahi fasihtir.” (DLT I: 114; EDPT: 260).

İkki ~ iki (DLT I: 182; EDPT: 101).

İkkiz ~ ikiz (DLT I: 143). *ëkkiz (EDPT: 119).

İngek ~ inek (DLT I: 111; EDPT: 184).

Kakkuk ~ kakuk: “Yarma, kurutulmuş et veya erik.” (DLT III: 130; EDPT: 610).

Kanğsık ~ kansık: “Üvey” (DLT III: 383; EDPT: 640).

Kapgak ~ kapak (DLT II: 275). kapak (EDPT: 582) ~ kapğa:k (EDPT: 584).

Kaygık ~ kayık (DLT III: 175; EDPT: 676).

Kaygur-: ~ kayır-: (DLT III: 193; EDPT: 676).

Kazgan-: ~ kazan-: (DLT II: 249; EDPT: 683).

Kazganç ~ kazanç (DLT III: 386; EDPT: 682).

Kaznğuk ~ kazık (DLT III: 383; EDPT: 682).

Keligse-: ~ gelse-: (DLT III: 285; EDPT: 718).

Kısga ~ kısa (DLT II: 11; EDPT: 667).

Kirtgün ~ kirtin: “İnanmak, gerçeklemek” (DLT I: 416; III: 423).

- Koruğcı ~ korucu: "Korucu, bir koruyu koruyan" (DLT III: 242).
- Könglek ~ gömlek (DLT III: 350, 383; EDPT: 732).
- Köngül ~ gönül (DLT III: 366; EDPT: 731).
- Kurgak ~ kurak (DLT III: 69). kurğak (kurğa:k) (EDPT: 653).
- Kuruğluk ~ kuruluk (DLT I: 503; EDPT: 657).
- Kuruğsak ~ kursak (DLT I: 17, 502; III: 334; EDPT: 657).
- Kürgek ~ kürek (DLT II: 289; EDPT: 742).
- Manğa ~ bana (çok yerde).
- Mengğü ~ müngü > bengi (DLT I: 44, 378). mengü:/ meñgü (EDPT: 769).
- Menğiz ~ bengiz > beniz (DLT III: 363; EDPT: 771).
- Menğze ~ menze > benze (DLT III: 403; EDPT: 771).
- Minğar ~ bunar ~ pınar: "Oğuzca" (DLT III: 363, 376; EDPT: 770).
- Negü ~ ne (DLT III: 215; EDPT: 774).
- Ötgürüş-: ~ ötrüş-: "Bir şeyi bir şeye geçirmekte yardımlaşmak." (DLT I: 232; EDPT: 211). ötrüş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 69).
- Ötkün-: ~ ötün-: "Hikâye söylemek" (DLT I: 161, 199, 376). ötgün-: (EDPT: 52) ~ ötün-: (EDPT: 62).
- Ötrüşdi: "Karşılıklı mektup göndermek. Bunun aslı 'ötgürüşdi'dir." (DLT I: 232). ötrüş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 69).
- Sanğa ~ sana (çok yerde).
- Sargar-: ~ sarar-: (DLT II: 187; EDPT: 849).
- Sarıklık ~ sarılık (DLT I: 503; EDPT: 849).
- Satıklık ~ satılık (DLT I: 503; EDPT: 801).
- Sekkiz ~ sekiz (DLT I: 365; EDPT: 823).
- Sıçgan ~ sıçan (DLT I: 438; EDPT: 796).
- Sınguk ~ sınık: "Oğuzlar buna 'sınık' derler." (DLT III: 365). sınık (sı:nuk) (EDPT: 837).
- Sırıçga ~ sırça (DLT I: 489; EDPT: 845).
- Singir ~ sinir (DLT III: 362; EDPT: 841).
- Sing-: ~ sin-: "Hazmedildi" (DLT III: 391; EDPT: 833).
- Singek ~ sinek: "Şehirliler dilince sivrisinek, göçebeler dilince karasinek." (DLT III: 367; EDPT: 838).
- Sokku ~ soku: "Havan" (DLT III: 226; EDPT: 805).
- Soruğcı ~ sorucu (DLT III: 242). soruğcı, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 848).
- Susgak ~ susak: "Kendisiyle su ve suya benzer şeyler alınan nesne. Karluk, Kıpçak ve bütün göçebeler dilince." (DLT I: 470; EDPT: 856).
- Tamgak ~ tamak ~ damak: "Boğaz, damak (Türklerce), tamak, Oğuz, Kıpçak ve uyanlarca." (DLT I: 33, 467, 469; EDPT: 505).

- Tançga-: ~ tança-: “Bozulmak, çürümek” (DLT III: 303). tınçı-: (EDPT: 516).
- Tanğsuk ~ tansuk: “Şaşılacak şey” (DLT III: 382). tañsuk (EDPT: 525).
- Targak ~ tarak (DLT I: 467). tarğa:k (?d-) (EDPT: 539).
- Tawışgan ~ tavşan (DLT I: 513, 525; EDPT: 447).
- Tegdi ~ teki: “Ziyaretçi” (DLT III: 230; EDPT: 478).
- Tengiz ~ deniz (DLT III: 363; EDPT: 527).
- Tezgek: “İşten kaçan kişi” (DLT II: 289) ~ tezik (DLT I: 387; EDPT: 574).
- Tikken ~ diken: “Aslı ‘dikken’dir.” (DLT I: 400; EDPT: 483).
- Tikkü ~ tikü: “Parça, lokma” (DLT III: 229; EDPT: 478).
- Tıngla-: ~ dinle-: (DLT III: 403; EDPT: 522).
- Tırnğak ~ turnak (DLT III: 382; EDPT: 551).
- Tırsgek ~ dirsek: “Göz kapaklarında çıkan sivilce.” (DLT III: 424; EDPT: 553).
- Tong-: ~ don-: (DLT III: 390; EDPT: 513).
- Tonguz ~ domuz (DLT III: 363; EDPT: 527).
- Tugrağ ~ tuğra ~ tura: “Hakanın mührü, buyrultusu. Oğuzca. Bunu, Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum.” (DLT I: 462; EDPT: 471).
- Tulkuk ~ tuluk: “Ürölmüş, şişirilmiş tuluk” (DLT II: 289; EDPT: 495).
- Tuşgur-: ~ tuşur-: “Kavuşmak” (DLT II: 78, 178; EDPT: 562).
- Tüngür ~ dünür (DLT III: 362; EDPT: 523).
- Tünğlük ~ tünlük: “Baca” (DLT III: 383; EDPT: 520).
- Übüp ~ übgük: “İbibik kuşu. Buna ‘übgük’ dahi denir.” (DLT I: 78; EDPT: 9).
- Uçguk ~ uçuk (DLT I: 98). uçguk, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 23). uçuk, Okunuşu şüphelidir (EDPT: 22).
- Ühi: “Baykuş. Türklerin çoğu ڪ ile ‘ügi’ diye söylerler, doğrusu da budur. Çünkü Türk dilinde ڪ harfinin yeri yoktur.” (DLT I: 161). ü:gi (EDPT: 101).
- Ümgük ~ ümük: “İmik” (DLT I: 110; EDPT: 159).
- Yağku ~ yaku: “Yağmurluk” (DLT III: 25, 226-227; EDPT: 898).
- Yalğan ~ yalan (DLT III: 37; EDPT: 926).
- Yalgaş-: ~ yalaş-: (DLT III: 103; EDPT: 927).
- Yanğıl-: ~ yanıl-: (DLT III: 388; EDPT: 951).
- Yalgat-: ~ yalat-: (DLT II: 354) ~ Yalfattı: “yalattu. ğ ile de lügattır.” (DLT II: 354; EDPT: 927).
- Yalngük ~ yanıl-: ~ yanılık (DLT III: 384-385) ~ yalnguk (?yalngok) (EDPT: 930).
- Yalnguz/s ~ yalnız (DLT III: 384; EDPT: 930).
- Yanğak ~ yanak (DLT III: 376) ~ yanğa:k (EDPT: 948).
- Yanğku ~ yankı (DLT III: 378; EDPT: 949).
- Yanğşak ~ yanşak: “Geveze, yaygaracı” (DLT III: 384; EDPT: 953).

Yapuşgak ~ yapşak (DLT III: 51; EDPT: 881).

Yatgak ~ yatak: "Hakanın ve ülkenin koruyucusu, muhafızı" (DLT III: 42; EDPT: 888).

Yawgan ~ yavan (DLT III: 37; EDPT: 874).

Yazığçı ~ yazıcı: "Hısımlar arasında mektup getirip götürten elçi. Oğuzca" (DLT III: 55). yazığçı (EDPT: 986) ~ yoriğçı: (EDPT: 964).

Yenğ-: ~ yen-: "Baskın geldi. Oğuzca ve Kıpçakça" (DLT III: 391; EDPT: 942).

Yenğge ~ yenge (DLT III: 380; EDPT: 950).

Yenği ~ yeni (DLT I: 376; III: 369; EDPT: 944).

Yigi ~ "Yi. Yiv, dağ yivi" (DLT III: 25; EDPT: 911).

Yigirmi ~ yirmi (DLT III: 48).

Yoğurkan ~ yorgan (DLT III: 54). Yoğurkan, okunuşu şüphelidir (EDPT: 907).

Yorınçga ~ yonca: "Oğuzca" (DLT III: 433; EDPT: 971).

Yumgak ~ yumak (DLT III: 44; EDPT: 936) ~ yumgaklandı: "Yumaklandı." (DLT III: 116; EDPT: 936).

Yumurtga ~ yumurta (DLT III: 433; EDPT: 938).

-g/ -x- Değişmesi

Boxsuk ~ bogsuk: "Köle ve tutsakların boynuna geçirilen lâle. Bir diyelekte خ, غ'den çevrilmiştir." (DLT I: 465). boxsuk ~ bogsuk: okunuşu şüpheli ve alıntı bir veridir (EDPT: 320).

-g/ -l- Değişmesi

Tegdağ ~ tıldağ: "Sebeb" (DLT I: 160, 462). tıldağ:ğ/ tıltağ:ğ (d-) (EDPT: 494).

-g/ -y Değişmesi

Beg ~ bey (DLT III: 155; EDPT: 322-323).

Bög ~ böy: "Örümcek cinsinden bir böcek" (DLT III: 141; EDPT: 323).

h- Türemesi

"Türkçede 'h' harfi yoktur." (DLT I: 321; III: 118). Hotan ve Kençek dillerinde h bulunursa da bunlar asıl Türk ilinden olmayıp Türk ülkesine göç etmiş kimselerdir (DLT III: III: 118). Kâşgarlı; 'Hotanlılarla Kençekliler kelimenin önünde bulunan 'ه'leri (h)'ye çevirirler. Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk saymıyoruz.' (DLT I: 32) diyor.

Ana > hana (DLT I: 32; EDPT: 170).

Ata > hata (DLT I: 32; EDPT: 40).

Emir ~ hamir: "Oğuzlar 'emir' diyemezler, 'ه' harfini خ'ya çevirerek söylerler." (DLT I: 112).

Heç heç: "Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses. Aslı 'eç eç'tir. Hemze h'ye çevrilmiştir." (DLT I: 321; II: 282).

Hoç hoç (DLT I: 282).

Hörgüç > örküç > örkü (DLT I: 129). örgü, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 223).

Öyük ~ höyük: "Tepe gibi yüksek olan yerler. Oğuzca" (DLT I: 85; EDPT: 271-272).

h-/ ç- Değişmesi

Hukubarı ~ çukubarı: “Pota yapılan çamur.” (DLT III: 243). hukubarı ~ çukubarı: okunuşu şüpheli ve hapax legomenon veridir (EDPT: 406).

k- Türemesi

Kuşgun ~ uşgun: “Ekşi bir çeşit ot. Başka bir söylenişi de ‘uşgun’dur.” (DLT I: 440).

-k/ -b/-p- Değişmesi

Ekmek ~ epmek: “Yağma, Toxsı, Oğuz ve Kıpçak dillerinde.” (DLT I: 101). epmek (EDPT: 12) ~ etmek/ ötmek (EDPT: 60).

Çekik ~ çübek: “Çocuk çükü” (DLT II: 287; EDPT: 415). çübek: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 396).

-k Düşmesi ve Türemesi

Botuk ~ botu: “Potuk, deve yavrusu” (DLT I: 120; III: 218; EDPT: 299, 302).

Karınçak ~ karınca: “Oğuzca. ‘Karınça’ dahi denir.” (DLT I: 501; III: 375; EDPT: 662).

Obri ~ obrık: “Obruk, çukur” (DLT I: 125). ovruğ (EDPT: 13).

Ökmek ~ ökme: “Yığılmış olan her şey” (DLT I: 105, 130). ükme ~ ükmek (EDPT: 108).

Öngik: “Kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülûf. Aslı ‘başka’ anlamına gelen ‘önğî’ sözünden alınmıştır.” (DLT I: 135; EDPT: 170, 183).

Saçu ~ saçak: “Elbisenin ve mendilin saçağı” (DLT III: 219). saçu, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 795).

Tamduk ~ tamdu: “Kuvvetli, alevli ateş, tuturuk” (DLT I: 418). tamduk ~ tamdu, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 504).

Ütük ~ ütü: “Mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikiş yerlerini yatıştırmak için kızdırılarak elbise üzerine bastırılır.” (DLT I: 68; EDPT: 51). ‘Ol, tonuğ ütidi: O, elbiseyi ütüledi.’ (O, elbisenin pürüzlerini bir demir parçasıyla ütüledi ve düzeltti.” (DLT III: 252).

-k/ -h- Değişmesi

Takı ~ dahi ~ daha (DLT III: 226; EDPT: 466).

-k/ -ş Değişmesi

Bulgak ~ bulgaş (DLT II: 460, 467; EDPT: 336).

Burkuğ ~ burış: “Deride ve elbisede buruşukluk.” (DLT I: 367). burkığ: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 360).

Kargak ~ kargış: “Lânet, beddua, ilenme” (DLT I: 274; II: 288) ~ kargâ:ğ (EDPT: 653) ~ kargış (EDPT: 654).

Keçik ~ keçiş: “Köprü, geçit” (DLT I: 369, 390). keçig (g-) (EDPT: 696) ~ keçiş (g-) (EDPT: 699).

Ülük ~ ülüş: “Pay ve hisse. ش harfi aslında ك'dır.” (DLT I: 62; EDPT: 198-199). ülüg (EDPT: 142) ~ ülüş (EDPT: 153).

Ürpek ~ ürpeş (DLT I: 103; EDPT: 198-199).

-k/ -y Değişmesi

Çılday ~ çildek: "Atların göğsünde çıkan bir hastalık." (DLT I: 477; III: 240; EDPT: 419).

-1- Düşmesi ve türemesi

Anğıladı ~ anırdı (DLT I: 311240; EDPT: 186).

Çelpek ~ çapak ~ çepek: "Göz kapağı" (DLT II: 477). çapak (EDPT: 395) ~ çelpek (EDPT: 418).

Çalpuşlan-: ~ yapışkan: "Yapışkan olmak" (DLT II: 271). çalpaşlan-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 418).

Döledi ~ töledi (DLT III: 271). töle:- (d-) hapax legomenon bir veridir (EDPT: 492).

Kadhırlandı: "Adam huyunu çetin gösterdi. Aslı 'kadrındı'dır." (DLT II: 267; EDPT: 605).

Karmalaş-: ~ karmaş-: "Yağmalamakta yardım ve yarış etmek." (DLT II: 221) ~ karmalaş-: (EDPT: 661). karmaş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 360).

Keltür-: "Oğuzca. Getir. Diğer Türkler 'keldür'der." (DLT II: 195; EDPT: 716-717).

Kızlamuk ~ kazamuk > kızamık (DLT I: 528; kızla:muk EDPT: 684).

Kulak ~ kulkak: "Bir takımları 'kulxak', bir takımları 'kulkak' derler. Sağlam olanı ilk önce geçendir." (DLT I: 383; EDPT: 621).

Oltur-: ~ otur-: (DLT I: 224; II: 21; EDPT: 133).

Tarut-: ~ daralt-: (DLT II: 302; EDPT: 536).

Yükset-: ~ yükselt-: (DLT II: 354; EDPT: 916).

-1/ -k- Değişmesi

Keçil-: ~ geçik-: (DLT III: 195; EDPT: 697).

Soyuk-: ~ soyul-: (DLT I: 21; III: 189; EDPT: 859).

-1/ -k Değişmesi

Arsıl ~ arsız: "Kestane rengi, kumral, konur, al" (DLT I: 80, 105; EDPT: 238).

-1/ -n Değişmesi

Bogmaklal-: ~ bogmaklan-: "Düğümlemek" (DLT II: 274; III: 350; EDPT: 315).

Ogul: "Oğul. Herhangi bir çocuğa da 'ogul' denir. Bu kelime kural dışı olarak 'oğlan' şeklinde cem'ilenir; halbuki 'ogullar' diye cem'ilenmesi gerekir." (DLT I: 74; oğul EDPT: 83).

Okıl-: ~ okın-: "Okunmak" (DLT I: 197, 203). okıl-: (EDPT: 85) ~ okın-: (EDPT: 87).

Ökül ~ ökün: "Yığın" (DLT I: 75, 198). ükil (EDPT: 106) ~ ükün (EDPT: 109).

Yamal-: ~ yaman-: (DLT III: 82). yamal-: (EDPT: 936) yama:n (EDPT: 937).

Yipkil: "Erguvan rengi. ı harfi ı'den çevrilmiştir." (DLT III: 46) ~ yipkin: (DLT III: 47). yipin: "Koyu kırmızı" (DLT III: 20-21; EDPT: 386) ~ yipgil/ yipgin (EDPT: 875) ~ yipin/ yipün (EDPT: 878).

-1/ -n- Değişmesi

Meçhul bir fiil yapmak için emir sıygası üzerine bir ı getirilir. Bu suretle kelimedeki iki ı bulunmuş olur. ı ile söylene dahi olabilir. Yalnız çok kullanılan şekil birincisidir."

(DLT III: 344). “Türkçede birçok zaman ‘n’ ile ‘l’ fonemleri yer değiştirmekte ve birbirlerinin yerlerini almaktadır. Çünkü ‘n’ ile ‘l’in ikisi bir çıkaktadır.” (DLT III: 92).

Açlın-: ~ açıl-: “Açılmak” (DLT I: 193, 256; EDPT: 26). açlın-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 27).

Ağırlal-: ~ ağırlan-: (DLT III: 344) ~ ağırlandı: “Ağırlandı. n harfi l’den çevrilmiştir.” (DLT I: 291; EDPT: 94).

Awlal-: ~ awlan-: “Avlanmak” (DLT I: 295, 298; EDPT: 11).

Bağışlal-: ~ bağışlan-: (DLT III: 344). bağışlan-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 322).

Bandı: “Koy bandı: Koyun bağlandı. n harfi l’den çevrilmiştir.” (DLT II: 27; EDPT: 347).

Belel-: ~ belen-: (DLT III: 196; EDPT: 332).

Bezel-: ~ bezen-: “Bezenmek, nakışlanmak. n harfi l’den çevrilmiştir.” (DLT II: 131, 142; EDPT: 332). bezel-: (beze:l-) (EDPT: 391) bezen-: (EDPT: 392).

Bogmaklal-: ~ boğmaklan-: “Düğümlemek.” (DLT II: 274; III: 350; EDPT: 315).

Ildur-: < ildir-: ~ indir-: (DLT I: 224; EDPT: 133).

İn-: ~ il-: “n, l’den çevrilmiştir.” (DLT I: 169). il- (?i:l-) (EDPT: 125).

İnse-: “İnmek istemek. n, l’den çevrilmiştir.” (DLT I: 278).

İşlel-: ~ işlen-: (DLT I: 295, 297; EDPT: 263).

Kargal-: ~ kargan-: (DLT II: 236, 249; EDPT: 655).

Sınal-: ~ sınan-: (DLT II: 126; EDPT: 839).

Sıtgal-: ~ sıtgan-: (DLT II: 233, 245; EDPT: 800). sıtgal-: ve sıtgan hapax legomenon bir veridir (EDPT: 800).

Soyul-: ~ soyun-: (DLT III: 190; EDPT: 859).

Togral-: ~ doğran-: (DLT II: 230, 240; EDPT: 472, 473).

Tokul-: “Böz tokuldu: Bez dokundu. Oğuzca” ~ tokundu ~ dokunmak (DLT II: 129, 147) ~ tokıl-: (d-) (EDPT: 469) ~ tokın-: (d-) (EDPT: 471).

Tolgan-: dolan-: (DLT II: 241; EDPT: 497).

Tuşal-: ~ tuşan-: “Dolaşmak, kösteklenmek” (DLT II: 476). tuşa:l-: (?d-) (EDPT: 564). tuşan-: (?d-) hapax legomenon bir veridir (EDPT: 565).

Yamal-: ~ yaman-: (DLT III: 82, 85; EDPT: 936, 937).

Yeldi ~ yendi (DLT III: 64, 185; EDPT: 918).

Yıgın-: ~ yığıl-: (DLT III: 84; EDPT: 901) yığıl-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 904).

-m- / -d- Değişmesi

Yudruk ~ yumruk (DLT III: 42). yudruklandı: “Yumruklandı” (DLT III: 116; EDPT: 937).

-m- / -f- Değişmesi

Yumuşga ~ yafışga: “Kızılıcak veya güren delinen dağ yemişi” (DLT III: 48; EDPT: 881).

-m / -k Değişmesi

Kuçam ~ kuçak (DLT I: 382, 398; EDPT: 591).

Perçem ~ pürçek (DLT I: 476; EDPT: 357).

-m/ -n Değişmesi

Axsum ~ axsunğ: "Sarhoşlukla kavga eden" (DLT I: 116; EDPT: 95).

Bizinğ ~ bizim (DLT III: 370; EDPT: 388).

Bogun ~ boğum: "Kamış boğumu, parmak boğumu. Bu kelimedeki ñ, ð'den çevrilmiştir. Bu her zaman olan şeydir." (DLT I: 399; EDPT: 315, 316).

Büküm ~ mükin: "Büküm etük. Kadın pabucu. Oğuzca. Başka Türkler 'mükim' ve 'mükin' derler, ð, ð'den ñ de ð'den çevrilmiştir. Bunun öz Türkçe olmadığını sanıyorum." (DLT I: 395; EDPT: 327).

Ökün ~ öküm: "Yığın" (DLT I: 75, 78; EDPT: 108, 109).

Son ~ som: "Saf, temiz, artırılmış." (DLT III: 138; EDPT: 832).

Yığım: "Yığılmış. ð, ð'dan çevrilmiştir." (DLT III: 19; EDPT: 903) ~ yığın (DLT III: 22; EDPT: 904).

-m- Türemesi ve Düşmesi

Başak ~ başmak: "Pabuç. Çiğilce. Oğuzlarla Kıpçaklar bir 'ş' getirerek 'başmak' derler." (DLT I: 378, III: 417; EDPT: 382).

Kayak ~ kanak ~ kaymak: "Argu ve Bulgar dillerince" (DLT I: 383; EDPT: 636).

Porsuk ~ porsmuk: "Oğuzlar bu kelimedeki ð'i atarak 'porsuk' derler." (DLT III: 417; EDPT: 369).

Solamuk ~ solak: "Çolak" (DLT I: 487; EDPT: 827).

-m-/ -n- Değişmesi

Könğlek ~ gömlek (DLT III: 350, 383; EDPT: 732).

Tonğuz ~ domuz (DLT III: 304, 346; III: 363, 394; EDPT: 527).

Yamu ~ yanu: "Bir pekitme edatı" (DLT III: 26, 236; EDPT: 934).

-n Türemesi

Akru: "Yavaş" (DLT I: 114; EDPT: 89, bkz. 91) ~ akrun (DLT III: 361; EDPT: 91).

Andan ~ anda: "Ondan sonra" anlamına bir kelime. Oğuzca. Öbür Türkler bu kelimeyi 'anda' diye اندا ile söyler, 'orada' anlamındadır." (DLT I: 109, 130; EDPT: 177).

Er: "Erkek. Kural dışı olarak 'eren' şeklinde cem'ilenir. Bu, kurala uymaz; çünkü kuralca cem'i alâmeti 'ler, lar'dır." (DLT I: 35; EDPT: 192). Eren: "Erkekler. Kural dışı bir cem'idir." (DLT I: 76; EDPT: 232).

Ogla ~ ogla:n: "Genç, yiğit. Arguca" (DLT I: 129). bkz. oğul (EDPT: 83).

Öngi: "Başka. ı harfi ñ dan çevrilmiştir, aslı 'önğ'in'dir." (DLT I: 135; EDPT: 170).

Yala ~ yalan (DLT III: 25; EDPT: 918).

-n- Düşmesi ve türemesi

Dölle-: ~ töle-: "Oğuzca" (DLT III: 271) ~ Döllendi. töle-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 492).

Karta-: ~ kartan-: "Tırmalamak, sağaltmak." (DLT I: 245; II: 248; EDPT: 649-650).

Kaznğuk ~ kazık (DLT III: 383; EDPT: 682).

Kiçidi ~ kiçindi: "Kaşındı." (DLT III: 259; EDPT: 698) ayrıca *bkz.* kiçin-: ~ kiçiş-: "Kaşınmak" (DLT II: 156; III: 259; EDPT: 698).

Kümünçe ~ kümiçe: "Sivrisinek" (DLT I: 445). kömi:çe (EDPT: 722) ~ köminçe (EDPT: 723).

Töklün-: ~ dökül-: (DLT II: 244; EDPT: 481).

Tuç ~ tunç (DLT III: 120). tu:ç (tu:c) (EDPT: 449).

Yanğan ~ yağan: "Fil. Bunu Oğuzlar bilmezler." (DLT III: 29, 376; EDPT: 904).

-n- / -ş- Değişmesi

Açlın-: ~ açlış-: "Açılmak" (DLT I: 256, 239 EDPT: 27). açlın-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 27).

İsin-: ~ isiş-: "Isınmak" (DLT I: 202, 185).

İtlin-: ~ itliş-: "İtilmek" (DLT I: 256, 239). itlin-: ve itliş-: hapax legomenon veridir (EDPT: 58).

Süzlün-: ~ süzlüş-: "Süzülmek" (DLT II: 247, 215). süzlün-: ve süzlüş-: hapax legomenon veridir (EDPT: 864).

Üzlün-: ~ üzlüş-: "Kopmak, ayrılmak" (DLT I: 258, 240; EDPT: 288).

Yazlın-: ~ yazlış-: "Çözülmek" (DLT III: 110, 105; EDPT: 987). yazlış-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 987).

Yodhun-: ~ yodluş-: "Silinmek" (DLT III: 83, 105). yodluş-: (EDPT: 891) ve yodun-: hapax legomenon veridir (EDPT: 892).

Yolkun-: ~ yolkaş-: "Sıyrılmak" (DLT III: 110, 103). yulkun-: ve yulkuş-: hapax legomenon veridir (EDPT: 927).

Yuwlun-: ~ yuwluş-: "Yuvarlanmak" (DLT III: 111, 105; EDPT: 878). yuvluş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 878).

-p- / -f- Değişmesi

Yupka ~ yufka (DLT III: 37; EDPT: 874).

-p- / -w- Değişmesi

Yapçan ~ yawçan (DLT III: 37). yabça:n/ yawça:n (?yavşa:n) (EDPT: 872).

Yapçun ~ yawçun (DLT III: 108). 874). yapşın-: (EDPT: 881).

Yelpir-: ~ yalwır-: (DLT III: 100). yelpir-: (EDPT: 920) ve yélvir-: (EDPT: 921) hapax legomenon veridir (EDPT: 920).

-r- Düşmesi ve Türemesi

Agtarıl-: ~ agtıl-: "Yere vurulmak, sarsılmak" (DLT I: 246). ağıtarıl-/ axtarıl-: (EDPT: 82).

Anırdı ~ anğıla-: (DLT I: 311; EDPT: 186).

Arriğ ~ arığ: "Buradaki şedde obartma içindir." (DLT I: 143; EDPT: 213).

Basruk < basrık < baskı (DLT I: 466; EDPT: 374).

Berk ~ bek: "Muhkem, güçlendirilmiş. Aslı 'bek'tir. ı harfi sonradan gelmiştir." (DLT I: 349, 455; EDPT: 361).

Berkle-: ~ bekle: "Saklamak, hapsetmek" (DLT III: 292, 445; EDPT: 326).

Birle ~ bile: "Birlikte, ile. Bazı kere ı harfi, yeğnilik için atılır ve 'bile' denir." (DLT I: 430; EDPT: 364).

Erken: "İken' anlamında bir edattır." (DLT I: 108; EDPT: 224).

Erkle-: ~ ekle-: "Çiğnemek, basmak" (DLT III: 443; EDPT: 227).

ırra ~ ıra: "Utanmak" (DLT I: 39; EDPT: 197).

Kaçıttı ~ kaçirttı (DLT II: 300; EDPT: 590).

Keçitti ~ geçirtti (DLT II: 300; EDPT: 695).

Kısırkan-: ~ kısgan-: "Cimrilik etmek, kısmırlık etmek." (DLT II: 250, 263; EDPT: 669).

Kudruçak ~ kuduçak: "Uyruk kemiği" (DLT III: 179; EDPT: 596).

Kurşag ~ kuşak (DLT I: 464; EDPT: 664).

Kurtul-: ~ kutul-: "Kurtulmak, doğurmak. Bu kelime için iki görünüş vardır; birincisi: Kendisinden bir harfin atılmış olmasıdır; 'kurtuldu' kelimesi bunun aslı olabilir, 'sıkıntudan kurtuldu' demektir. İkincisi: 'kut buldu' sözünden alınmış gibi görünür; bu da 'bahut buldu' demektir." (DLT II: 121, 192; EDPT: 650).

Öprül-: ~ öpül-: "İçilmek" (DLT I: 193, 246; EDPT: 15).

Perçem ~ beçkem: "Alâmet, belge. Oğuzlar 'perçem' derler." (DLT I: 483). perçem (EDPT: 357) ~ beçkem (?peçkem)/ ~ beçküm (?peçküm) (EDPT: 295).

Saçıttı ~ saçtırdı (DLT II: 299; EDPT: 795).

Seçe ~ serçe: "Serçe kuşu. Oğuzca" (DLT III: 219; EDPT: 845).

Sıçıt-: ~ sıçirt-: (DLT II: 300; EDPT: 795).

Sogdı ~ sogurdu: "Ol koydan kurut sogdı: O, koyundan kurut edindi, kuru yoğurt elde etti. Bunun aslı 'sogurdu'dır." (DLT II: 15).

Suçıt-: ~ sıçrat-: (DLT II: 300; EDPT: 795).

Taba ~ tabaru: "Yan, cihet, taraf. ı ile ı sonradan gelmiştir." (DLT I: 445). tapa:ru (EDPT: 445).

Tüşürkün ~ tüşkün: "Dikenli kitre ağaççığı" (DLT I: 443, 522; EDPT: 566).

Yonca ~ yorınça: "Oğuzca" (DLT III: 375) ~ yorınça: "Yonca" (DLT III: 433; EDPT: 971).

-r/ -g- Değişmesi

Çarla-: ~ çoğla-: "Cırlamak, ağlamak, bağırarak" (DLT III: 295; EDPT: 429).

Suwrar ~ suwgar: "Sulatmak" (DLT II: 188; EDPT: 786).

-r/ -ğ Değişmesi

Tolgağ ~ tolgar: "Sıkıntı" (DLT II: 288). tolğağ (d-) (EDPT: 496) ~ tolğar-: (EDPT: 497).

-r/ -l- Değişmesi

Arka-: ~ alka: "Alkışlamak, övmek" (DLT I: 284; EDPT: 138).

Tarka: "Koruk. 'Talka' dahi denir. ı, ı'den çevrilmiştir." (DLT I: 179, 427; EDPT: 539).

-r- / -s- Değişmesi

İRte-: ~ iste-: “Arkasına düşmek” (DLT I: 272; EDPT: 208).

-r- / -ş- Değişmesi

ÜRper-: ~ ürpeş-: (DLT I: 260; EDPT: 199).

-r- / -y- Değişmesi

Burba-: ~ buyba-: “Savsaklamak” (DLT III: 169, 275, 310). borba-: (EDPT: 356) ~ boyba-: (EDPT: 385) bu verilerin okunuşu şüpheli ve hapax legomenon veridir.

-r- / -z- Değişmesi

Bargan ~ bazgan: “Mersin ağacının yemişi” (DLT I: 18, 438; EDPT: 360).

Kızga-: ~ kırğa-: “İnsanlar için- kızıp uzaklaştırmak, kakımak.” (DLT III: 290; EDPT: 655).

Körünç ~ közünc: “Görülecek şey” (DLT III: 373). közünc (EDPT: 762) ~ körünç (g-) (EDPT: 746).

Kuzuttı ~ kuruttı: “Bu kelimedeki ز harfinin aslı ر'dir. Bu, kuraldan dıştır; çünkü lâzım fiilleri müteaddi yapmak için ancak ر getirilir.” (DLT II: 306; EDPT: 681).

Suburgan ~ subuzgan: “Maşatlık” (DLT I: 516). suburğa:n (?supurğa:n), alıntı bir sözcüktür (EDPT: 792).

Tugrağ ~ tugzağ: “Savaş zamanında hakan tarafından verilen at” (DLT I: 462; EDPT: 471).

Yördi ~ çözdü (DLT III: 185; EDPT: 195).

-s- Düşmesi

Basık-: ~ bassık-: “Basılmak. Aslı س harfinin şeddesiyle ‘bassıktı’dır.” (DLT II: 116, 228; EDPT: 373).

Esiz ~ essiz (DLT I: 143, II: 188; III: 51). Essiz, okunuşu şüphelidir (EDPT: 253).

Soyuk-: ~ soysuk-: “Malı soyulmak” (DLT I: 21; III: 189). soyuk-: (EDPT: 859) ~ soysuk-: (EDPT: 860).

Yası ~ yassı (DLT III: 24; EDPT: 973).

s- / t- Değişmesi

Sulak ~ talak: “Dalak. Kıpçak dilince” (DLT I: 411; EDPT: 495).

-s- / -z- Değişmesi

Kupsal-: ~ kupzal-: (DLT II: 235; III: 283; EDPT: 589).

Östik-: ~ öztik-: “Özlemek, istek göstermek. Aslı ‘öztikti’dir.” (DLT I: 244; EDPT: 243).

Tepset-: ~ tepzet-: “Haset ettirdi. ز ile dahi olabilir.” (DLT II: 335, 336; III: 283; EDPT: 448).

ş- türemesi

Emdi ~ şimdi: “Oğuzlar ‘فلا’ harfini esre olarak söylerler ve ‘imdi’ derler.” (DLT I: 125).

ş- / ç- Değişmesi

Şagıla-: ~ çağıla-: (DLT I: 324). şağı:la-: (EDPT: 867) ~ çağı:la-:/çoğı:la-: (EDPT: 408).

Şar şar ~ çar çar: “Yağmurun sağanak halinde yağmasından çıkan ses, herhangi bir akarın çıkardığı ses. Bu kelime de ش harfi ج den çevrilmiştir.” (DLT I: 324; EDPT: 868).

Şebük ~ çabuk (DLT I: 147). şa:bü:k, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 866).

Şekirtük ~ çekirdek: “Fıstık, çekirdek” (DLT I: 507). şekirtük, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 867).

Şöpik ~ çöpik: “Çörçöp; meyve yenildikten sonra atılan şey. ش harfi چ'den çevrilmiştir.” (DLT I: 390; EDPT: 396).

Şu ~ çu: “Emir ve nehiylerin sonuna gelerek emirde ve nehiyde pekitme bildirir.” (DLT III: 207) ~ Şu: “çu' kelimesi yerinde kullanılır.” (DLT III: 211; EDPT: 866). çu:/çü: (EDPT: 393).

Şünük ~ çünük: “Çınar ağacı. ش harfi چ'den çevrilmiştir.” (DLT I: 390). çünük, okunuşu şüphelidir (EDPT: 426).

-ş/ -ç Değişimi

Çepiş ~ çepiç: “Altı aylık keçi yavrusu” (DLT I: 368; EDPT: 399). çepiş ~ çepiç, Anadolu ağızlarında yaygındır.

-ş/ -ğ Değişimi

Aytış ~ aytığ: “Hitap etmek, hatır sormak” (DLT I: 113; EDPT: 268).

-ş/ -l Değişimi

Öküş ~ ökil: “Çok. Ökil, Kıpçakça” DLT I: 62, 74; II: 156, 373). ükil (EDPT: 106) ~ üküş (EDPT: 118).

ş/ s- Değişimi

Şeştür-: “Çözdürmek. Bu kelime س ile dahi söylenir.” (DLT II: 187; EDPT: 868).

-ş Türemesi ve Düşmesi

Karı ~ kariş: “Kariş, ölçü, bez ölçülen arşın” (DLT I: 369; III: 223; EDPT: 644).

Yarma ~ Yarmaş: “Yarma, bulgur” (DLT III: 40) ~ yarmış, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 969).

t- Türemesi

Tazar-: (DLT II: 77; EDPT: 577) > ?az-: (DLT I: 173).

Tegir-: ~ ügür-: “Deve üzerine iki taraflı atılarak içerisine binilen sepete benzer nesne. Oğuzlar buna ‘ügürmek’ derler.” (DLT I: 507).

Tewşel-: “Asıl olan ‘üşel’dir” (DLT II: 235; EDPT: 44). tevşel-: (EDPT: 447) ve üşel-: hapax legomenon bir veridir.

Tunğra ~ unğra: “Yüz üstü düştü.” ~ unğra: “Sırt üstü yattı.” (DLT III: 378). tonğra, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 524).

t/ ç- Değişmesi

Adhut ~ avuç (DLT I: 50; EDPT: 44).

t/ k- Değişmesi

Taytur-: ~ kaydır-: “Kaydırmak” (DLT II: 326; III: 192, 243; EDPT: 567).

-t/ -l- Değişmesi

Eşüt-: ~ aşul-: “Örtülme, örttürme” (DLT I: 197; EDPT: 258).

Kökleş-: ~ kökteş-: (DLT II: 224; kökleş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 711).

Saçtaş-: ~ saçlaş-: (DLT II: 211) ~ saçlaşdı: “Saçlaştılar” (DLT II: 215). ~ saçlaş-: ve (EDPT: 797) saçtaş-: hapax legomenon bir verilerdir (EDPT: 795).

Yabıtak ~ çıplak (DLT III: 48; EDPT: 973).

-t-/ -k- Değişmesi

Tarmutlan-: ~ tarmaklan-: “Su için- kollara ayrılmak.” (DLT II: 270, 274). tarmutlan-: ve tarmaklan-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 550).

-t-/ -n- Değişmesi

Yetgek ~ yengek: “Heybe, bohça” (DLT III: 70, 77, 434). yétge:k (yedge:k) (EDPT: 889).

-t-/ -y- Değişmesi

Batrak ~ bayrak (DLT I: 465; II: 205; III: 183; EDPT: 307, 387).

Éttür-: ~ iytür-: “Büktürmek” (DLT I: 268). i:ttür-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 67).

v- Türemesi ve Düşmesi

Ören: “Her nesnenin kötüsü. Oğuzca. Bu kelimenin Farsçadan alınmış olduğunu sanıyorum; çünkü Farsçada, harap olana şeye ‘vîran’ derler. Oğuzlar Farslarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmuşlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır. Bu da böyledir.” (DLT I: 76; EDPT: 233).

Ur-: “Urmak, vurmak” (DLT I: 164; II: 138; EDPT: 194).

Üreng: “Rum ülkesi yakınında, kuzey bölgesinde bir yerin adı. Doğrusu ‘Vereng’dir.” (DLT I: 134).

-w- Düşmesi

Suwan-: ~ sulan-: (DLT II: 247; EDPT: 789).

Suwsa-: ~ susa-: (DLT I: 281; III: 284; EDPT: 793).

Telwe ~ telü: “Deli, çılgın. Oğuzca” (DLT I: 426; III: 156, 232). télve: (d-) (EDPT: 493).

Uwşat-: ~ uşat-: “Ufalamak” (DLT I: 262). uvşat-: (EDPT: 16) ~ uşat-: (EDPT: 258).

Yuwga ~ yuka: “Zayıf, ince” (DLT III: 27, 33). yuvğa, yuvka (EDPT: 873) ~ yuvğa (EDPT: 874).

-w-/ -g- Değişmesi

Kawrul-: ~ kagrul-: (DLT II: 235; EDPT: 612).

Kawruşdı: “Ol manğa tariğ kawruşdı. Ğ harfiyle ‘kagruşdı’ dahi lügattır.” (DLT II: 219). kağruş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 612).

Kawurmaç ~ kogurmaç: “Kavrulmuş buğday” (DLT I: 493; EDPT: 613).

Kowur-: ~ kogur-: “Bu kelime yumşak ğ ile ‘kowurdi’ şeklinde dahi söylenir.” (DLT II: 81).

-w-, -v-/ -m- Değişmesi

Küwürgen: “Dağ soğanı. Oğuzlar buna ‘kümürgen’ derler.” (DLT I: 522). küwürgen, okunuşu şüphelidir (EDPT: 691).

Yemet: “Ewet: “Evet, peki manasına bir kelimedir. Bunda üç türlü söyleyiş vardır. Yağma, Toxsi, Kıpçak boyları, ‘ewet’, Oğuzlar, ‘emet, evet’, öbür Türkler ‘yemet’ derler.” (DLT I: 51; III: 8; EDPT: 935). é:vet (EDPT: 6) ~ emet (EDPT: 156).

y- Türemesi

Yarmakan ~ armağan: “Oğuzca” (DLT I: 140; EDPT: 969).

Yaşuk ~ aşuk: “Tolga. Bu kelimedeki فلى،ى'den çevrilmiştir.” (DLT I: 67; EDPT: 977).

Yawa: ~ awa: “Oğuzlardan bir oymak. Awa da denir.” (DLT III: 24; EDPT: 871).

Yelkin ~ elkin “Yelici, koşan, konuk, misafir, yolcu, seyyah.” (DLT I: 31, 44, 102; II: 242, 85, 288, 309). yelkin: “Oğuzlar ى harfini فلى'e çevirerek ‘elkin’ derler.” (DLT III: 37; EDPT: 928).

Yemet: “Ewet: “Evet, peki manasına bir kelimedir. Bunda üç türlü söyleyiş vardır. Yağma, Toxsi, Kıpçak boyları, ‘ewet’, Oğuzlar, ‘emet, evet’, öbür Türkler ‘yemet’ derler.” (DLT I: 51; III: 8; EDPT: 935). é:vet (EDPT: 6) ~ emet (EDPT: 156).

Yér ~ ér: “Yer” (DLT I: 45; EDPT: 954).

Yığaç ~ ıgaç, ağaç yığaç (ığa:ç): “Dört dilde ‘yığaç’ da lûğattir.” (DLT III: 8, 28; EDPT: 79).

Yıgla-: ~ ıgla-: “Ağmak. Bu kelime ى ile ‘yıgladı’ dahi denir.” (DLT I: 287; EDPT: 903).

Yılgun ~ ılgın: “İlgın ağacı” (DLT III: 37; EDPT: 926).

Yılığ ~ ılığ: “İliğ suw: İlık su. Aslı ‘yılığ’dır.” (DLT I: 31, 51, 64; III: 91; EDPT: 925).

Yıp: “Kendisiyle at bağlanan uzunca örk. İp’e de ‘yıp’ denir.” (DLT III: 3; EDPT: 870).

Yıprak ~ obrak (DLT I: 118) ~ opra:k (EDPT: 3).

Yır ~ ır: “Gazel” (DLT III: 3,4, 143; EDPT: 954).

Yırak ~ ırak (DLT III: 28, 51; EDPT: 963).

Yig: ~ ig ~ iğ: “İp bükme için kullanılan aygıt. Bu manada ‘yig’ dahi denir.” (DLT I: 48, 85; EDPT: 910).

Yigne ~ iğne (DLT III: 35; EDPT: 913).

Yigren-: ~ iğren-: (DLT III: 109; EDPT: 914).

Yiğde ~ iğde (DLT I: 31; III: 31, 147; EDPT: 911).

Yikle-: ~ ikle-: “Çiğnemek, basmak” (DLT I: 287; III: 310; EDPT: 912).

Yilik ~ ilik: “İlik. Oğuzca. Öbür Türkler ‘yilik’ derler. Oğuzcasındaki فلى harfi ى'den çevrilmiştir.” (DLT I: 52, 72; EDPT: 927).

Yimle-: ~ imle-: “Göz ucuyla bakmak” (DLT III: 310; EDPT: 936).

Yin ~ in: “Arslanın, tilkinin yatağı, bütün yırtıcı hayvanların durağı, ini; ‘yin’ de denir.” ~ “Koyun pisliği ‘yin’ dahi denir.” (DLT I: 49; III: 5; EDPT: 941).

Yinçge ~ ince (DLT III: 380; EDPT: 945).

Yinçü ~ inci (DLT III: 30; EDPT: 944).

Yurla-: ~ urula-: ~ urla-: “Haykırmak” (DLT I: 189) ~ orla-: (EDPT: 230).

Yurt ~ urt: “İğne yurdu, iğne deliği” (DLT I: 42) ~ urt (EDPT: 201).

Yügür ~ ügür: "Darı 'ügür' dahi denir. Oğuzlardan başkasınca" (DLT I: 54, II: 121; III: 9; EDPT: 914).

Yüşenğ ~ üşenğ: "Üşenğ taş: Düz kaya. Başka bir diyelekte 'yüşenğ'dir." (DLT I: 135, III: 372). yüşenğ (EDPT: 979).

y-/ ç- Değişmesi

Yabıtak ~ çıplak (DLT III: 48; EDPT: 973).

Yalındak ~ çıplak (DLT III: 51; EDPT: 931).

Yapış-: ~ çalpuş-: "Yapışkan olmak" (DLT II: 271; EDPT: 880).

Yaz-: ~ çöz-: (DLT III: 59; EDPT: 983). yazıl-: ~ çözül-: (DLT III: 78; EDPT: 987).

Yêt ~ çêt: "Yetişmek. Oğuz ve Kıpçak dilince. Oğuzlar ve Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ı harfini ç yaparlar." (DLT II: 314; EDPT: 884).

Yigi ~ cigi: "Sağlam" (DLT III: 229; EDPT: 911).

Yiğ: ~ çiy: "Pişmemiş" (DLT III: 144; EDPT: 910).

Yinçü ~ çinçü: "İnci. Oğuzlar ve Kıpçaklar 'cincü' derler. ı harfini ç'e çevirirler." (DLT I: 31; III: 30, 229; EDPT: 944).

Yör-: ~ çöz-: (DLT III: 185; EDPT: 955).

Yuğdu ~ çuğdu: "Devenin uzamış olan tüyü. Oğuzlar ve Kıpçaklar 'cuğdu' derler." (DLT I: 31; EDPT: 899).

Yun-: ~ cun-: "Yıkanmak. Oğuzlar ve Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ı harfini ç yaparlar." (DLT III: 66; EDPT: 942).

y-/ d-/ t- Değişmesi

Yamur-: tamur-: "Damlamak, kanamak" (DLT I: 524).

Yan-: ~ dön-: (DLT III: 64; EDPT: 942).

Yemür-: ~ yamur-: ~ tomur-: "Tomruk yapmak, kesmek." (DLT II: 85; III: 69). yémir-: (EDPT: 937).

Yörgenç ~ tezginç: "Dağ dönemeci, dağ büklümü." (DLT III: 387; EDPT: 965). yörgenç (EDPT: 965) bkz. ~ tezginç (EDPT: 574).

Yukuş-: ~ tokuş-: "Yayılmak, bulaşmak" (DLT III: 74; EDPT: 474). yukuş-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 909).

-y/-d/-t- Değişmesi

Buyun ~ budun: "ı harfini ı yapanların dilince" (DLT III: 169; EDPT: 306).

Kudhuğ ~ kuduğ ~ kuyuğ: "Kuyu" (DLT I: 282; EDPT: 679, 598).

Kudruk ~ kudruk ~ kuyruk (DLT I: 472; EDPT: 604).

-y/ -n Değişmesi

Çıgay ~ çigan: "Fakir, yoksul. Arguca" "Argular, kelimenin ortasında veya sonunda bulunan ı harfini ç'ye çevirirler." (DLT I: 31, 448; III: 238). çığa:ñ (EDPT: 408) ~ çıgay (EDPT: 412).

Koy ~ kon: "Türkler 'koyun'a 'koy', Argular 'kon' derler. ı harfi ı'den çevrilmiştir." (DLT I: 31; III: 140; EDPT: 631, 678).

-y/ -n- Değişmesi

Bakayak ~ bakanak (DLT III: 177; EDPT: 316).

Bagayuk ~ baganuk: "Bulanık" (DLT III: 177). baka:ṅak (EDPT: 316).

Bulgayuk ~ bulanık (DLT III: 179; EDPT: 338).

Caydır-: ~ çantur-: "Aslı 'çınduturdi'dır." (DLT II: 182; EDPT: 425).

Kanu ~ kayu: "Hangi. ü harfi ı'den çevrilmiştir." (DLT III: 237; EDPT: 632).

Kayak ~ kanak ~ kaymak: "Argu ve Bulgar dillerince" (DLT I: 383; EDPT: 636).

Kayda ~ kanda: "Nerede" (DLT I: 46, 418; III: 69, 173, 218).

Koyak ~ konak: "Bir çeşit kaba darı" (DLT II: 384; III: 167, 347; EDPT: 637).

Köndi ~ köydi: "Otunṅ köndi: Odun yandı. Bu, Argucadır. ü harfi ı'den çevrilmiştir." (DLT II: 30). Köydi: "Yandı. Otunṅ köydi: Odun yandı." (DLT III: 246; EDPT: 729).

Sarkayık ~ sarkanık: "Hayvanlardaki 'kırkbayır' denen hastalık." (DLT III: 179; EDPT: 849).

-y Türemesi ve Düşmesi

Bi ~ böy: "Bir böcek. Oğuzca" (DLT III: 206; EDPT: 291).

Deve (Oğuzca) ~ devey (Öbür Türklerce) (DLT I: 31; II: 195; III: 225; EDPT: 436, 447).

Kargu ~ karguy: "Dağ doruklarında düşmanı ihbar için yapılan kuleler." (DLT I: 426; III: 241; EDPT: 653).

Kükü ~ küküy: "Hala" (DLT III: 232). Okunuşu şüphelidir (EDPT: 714).

Sa ~ say: "Saymak" (DLT III: 247; EDPT: 781).

Tü ~ tüy (DLT III: 207; EDPT: 433, 567).

Ya ~ yay (DLT III: 215; EDPT: 869, 980).

-y- Türemesi ve Düşmesi

Burık ~ buyruk: "Hakanın yanına, aşamasına göre büyükleri alan, yer gösteren adamın adı, teşrifatçı. Bu kelimenin aslı 'buyruk'tan gelmiştir." (DLT I: 378; EDPT: 387).

Çıylat-: ~ çilat-: "İslatmak. Aslı 'çıylatti'dır. ı kaldırılmıştır." (DLT II: 310; EDPT: 419).

Kaytar-: ~ katar-: "Geri dönmek. Oğuzca" (DLT II: 74; III: 193; EDPT: 675). katar-: okunuşu şüphelidir (EDPT: 604).

Ogurla-: "İşi vaktinde yapmak, mal çalmak. 'Ogrı' kelimesi 'hırsız' anlamına konulmuş bir isimdir; o fiil, bu isimden yapılmıştır; yeğnilik olmak için sonundaki ı harfi atılmıştır." (DLT I: 300; EDPT: 94).

Sayıştır-: ~ şaştur-: "Sayışmak, kesişmek" (DLT II: 185). sa-: > (EDPT: 781).

Teytik ~ tetik: "Akıllı, zeki, çevik" (DLT II: 121; EDPT: 455).

-y/ -z- Değişmesi

Kayın ~ kazın: "Dünür. Kıpçakça" (DLT I: 403; EDPT: 602).

Öyez ~ övez: "Bir çeşit sivrisinek. Oğuzca" (DLT I: 84).

Öyle (Oğuzca) ~ özle: "Kıpçakça. Ögle vakti" (DLT I: 114; EDPT: 102).

Yazguk ~ yayguk: “Kısrağın meme uçları” (DLT III: 27). *yadğuk, hapax legomenon bir veridir (EDPT: 988).

Yazık-: ~ yayık-: “Yaz olmak” (DLT III: 76; EDPT: 986).

-z/ -r Değişmesi

Alduz-: ~ altur-: “Oğuzlar bazı kere ı yerine ı getirirler. *Ol tawar alduzdu*: O, malı aldırıldı, malı soyuldu. Bunun aslı ‘*aldu*’dır.” (DLT II: 87). al-: (EDPT: 124) > altuz-: (EDPT: 134).

Bildüz-: ~ bildir-: (DLT II: 202). bil-: (EDPT: 330) > bildüz-: (EDPT: 335).

Bulduz-: ~ buldur-: (DLT II: 202). bul-: (EDPT: 332) > bulduz-: hapax legomenon bir veridir (EDPT: 335).

Emür-: ~ emüz-: “Emzirmek” (DLT I: 180; III: 264; EDPT: 165).

Sakız ~ sakır (DLT I: 365; EDPT: 814, 817).

Semiz ~ semir: “Semirmiş her hayvan. Bu kelime Arapçaya uygundur; ancak Türkler ı harfini ı'ye çevirmişlerdir. Bu onların dilinde olan şeydir, ‘*sen*’ ve ‘*siz*’ gibi. ı, ı'dan çevrilmiştir.” (DLT I: 365; EDPT: 830).

Sonuç

Divanü Lûgati't-Türk, XI. asırdaki Türk topluluklarına ait lehçeler ve hatta ağızları sözlüğü olması sebebiyle eserdeki bazı sözcüklerde karışık ve birden çok ses olayı görülmektedir. Bu sebeple bazı sözcükler birden fazla kategoride değerlendirilmiştir. Özellikle Oğuzca ve Kıpçakçanın diğer lehçelerden ciddi ölçüde farklarının olduğu görülüyor. *Aya yarsgu* < *yarasa*, *çarun* < *çınar*, *çekün* < *göcen* ve *sarsal* < *sansar* sözcüklerinde olduğu gibi bazı sözcüklerde büyük ölçüde ses değişikliği olduğundan aralarındaki ilişkiyi kurabilmek dahi kolay değildir. Metatez ve diğer ses değişmelerinde yeni anlam ifade eden bir sözcük ortaya çıkmadığı görülüyor. Bu durumda metatez, ses düşmesi ve ses türemesi gibi olayların temel nedeninin telâffuzu kolaylaştırmak amaçlı olduğu anlaşılıyor. Çok sayıda hapax legomenon veri bulunması, bazı sözcüklerin Kâşgarlı'nın kendisi tarafından türetilmiş olabileceği izlenimi veriyor. Eserde daha çalışılabilecek sayısız konu bulunmaktadır. Bu çalışmamızın alanında derli toplu bilgi içermesi bakımından alan çalışanlarına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Ancak metatez, ünlü ve ünsüz türemesi ve düşmesi gibi ses olayları tespiti yapılan bazı sözcüklerdeki bu durumun müstensihlerin istinsah hataları ile neşirin okuma hatasından kaynaklanmış olması da ihtimal harici değildir. Bu bakımdan, çeşitli branşlarda uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından Divanü Lûgati't-Türk'ün istinsah hataları ile okuma ve anlamlandırma hatalarından arındırılmış kapsamlı bir neşrinin yapılması gerektği açıktır.

Kısaltmalar

DLT : Divanü Lûgati't-Türk

EDPT : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish

Kaynaklar

Akalın, Ş. H. (2008). *Bin Yıl Önce Bin Yıl Sonra Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lûgati't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akartürk, K. (2014). Karahanlı Türkçesi Yazı Dili Hangi Lehçeye Dayanıyordu?, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(2), 13-28. Doi: <http://dx.doi.org/10.7884/teke.301>. ISSN: 2147-0146.

- Aydoğdu, Ö. (2006). Divanü Lügati't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1(1), 55-81. ISSN 1868-8934 (Online) ISSN 1869-2338 (Print).
- Banguoğlu, T. (1960). Oğuz Lehçeleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten*, 23-48. ISSN: 0564-5050.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.
- Çağatay, S. (1943). Uygur Yazı Dili, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2(5), 77-88, DOI: 10.1501/Dtcfder_0000000393. ISSN: 0378-2905.
- Gökdağ, B. A. (2007). Kençekler ve Kençekçe, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 97-108. ISSN: 1307-7821.
- Gülsevin, G. (2004). Eski Türk Yazı Dilinde Oğuz Lehçesinin Ses, Şekil ve Söz Varlığı Unsurları, *Amanzholov Readings. The International Science-Paractical Conference*, 119-125.
- Gülsevin, G. (2011). Divanu Lügati't-Türk'teki Oğuzca Özelliklere Karşılaştırmalı Bir Bakış, *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*: 63, 331-345.
- Güner, G. (2009). Divânü Lugâti't-Türk'te Kençekler ve Bazı Kençekçe Kelimeler Üzerine Düşünceler, *bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 48, 75-90. ISSN: 1301-0549.
- Kâşgarlı Mahmud. (2006). *Divanü Lügati't-Türk*, (Çev. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. bs.
- Korkmaz, Z. (1972). Kâşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 253, *Divanü Lügati't-Türk Özel Sayısı*, 3-19. ISSN: 1300-2155.
- Korkmaz, Z. (1974). IX-XII. yüzyıllar Arasında Oğuzca, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı/ Belleten*, 41-48. ISSN: 0564-5050.
- Sertkaya, O. F. (2009). Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmut'un Divânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, 9-38. ISSN: 1307-7821.
- Teres, E. (2008). Divânü Lugâti't-Türk'te Yağma Boyu ve Yağma Diyalektine Ait Kayıtlar, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18, 222-233. ISSN: 1303-5746.
- Toprak, F. (2003). Divânü Lügati't-Türk'te 'Kıpçakça' Kaydıyla Verilen Kelimelerin Tarihi Kıpçak Sözvarlığı İçindeki Yeri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 16(2), 79-90, DOI: 10.1501/Trkol_0000000034. ISSN: 0255-2981.